

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

Факультет політичних наук
Кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики

Дипломна робота магістра

**АМЕРИКАНСЬКИЙ ЧИННИК У БЛИЗЬКОСХІДНІЙ ПОЛІТИЦІ
ТУРЕЧЧИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Виконала:

Студентка 6 курсу 691мз групи
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні
студії»

Піскун Юлія Олегівна

Керівник: к. і. н., доцент

Богданова Тетяна Євгенівна

Рецензент: к. політ. н., ст. викладач

Звездова Олеся Олександрівна

Миколаїв – 2023 рік

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	I-IX
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРЕЧИННИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ	9
1.1. Стан наукової розробки проблеми	9
1.2. Понятійно-категоріальна та джерельна основа дослідження	18
1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження.....	277
РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК.....	32
2.1. Близькосхідний вектор як провідний напрям зовнішньої політики Турецької Республіки наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.....	32
2.2. Стратегічні пріоритети зовнішньої політики Туреччини на сучасному етапі та місце в них регіону Близький Схід	35
РОЗДІЛ 3. ГОЛОВНІ ВЕКТОРИ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ	
Р. Т. ЕРДОГАНА ТА ПОЗИЦІЇ США.....	43
3.1. Політика Туреччини щодо курдів на сучасному етапі. Реакція США .	44
3.2. Позиція Туреччини щодо конфлікту в Сирії та ключові сфери двосторонньої взаємодії.....	48
3.3. Пошук нового балансу у відносинах з Ізраїлем через погляд Америки.....	53
РОЗДІЛ 4. ВПЛИВ США НА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ БЛИЗЬКОСХІДНОГО ВЕКТОРУ ТУРЕЧЧИНИ.....	61
4.1. Суперечливість відносин Туреччина-США.....	61

4.2. Участь у НАТО, як стратегія ПСР.....	72
4.3 Двостороння співпраця у вирішенні питань тероризму.....	81
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	94
ДОДАТКИ.....	106

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ІДІЛ	Ісламська держава Іраку та Леванту
ІРІ	Ісламська Республіка Іран
ЛАД	Ліга арабських держав
МЗС	Міністерство закордонних справ
РБ ООН	Рада безпеки ООН
РСАДПЗ	Рада співробітництва арабських держав Перської затоки
США	Сполучені Штати Америки
ТР	Турецька Республіка
ХАМАС	Ісламський рух спротиву «ХАМАС»

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Американський чинник у близькосхідній політиці Туреччини на сучасному етапі є невимушено переконливим. Америка впливає на Туреччину політично, економічно та культурно, і це не тільки має значущі наслідки для обох країн, але й впливає на міжнародну політику у цілому. Питання, які виникають з проблемами США і Туреччини, варто розглянути серйозно та метою цього дослідження є виведення наявних тенденцій та аналіз різних підходи до їх розв'язання. Дослідження цієї теми є важливим внеском в збільшенні розуміння взаємодії між регіоном Близький Схід та світовою геополітикою. Вивчення проблем, які має Туреччина з американськими партнерами, може допомогти зрозуміти виникнення проблем, що є ключовими для розуміння міжнародної політики Туреччини, а також дозволять ідентифікувати найбільш ефективні підходи до їх вирішення. У цьому дослідженні розглянуть також взаємовідносини між президентом Туреччини Реджепом Тайіпом Ердоганом та президентом США Джо Байденом. Автор зверне увагу на те, як Ердоган, який мав дуже близький зв'язок з попереднім президентом США Дональдом Трампом, перебудовує свій відносини з новою адміністрацією США і на що варто чекати в майбутньому в політичному та економічному відношенні. Більш детально розглянеться участь Туреччини в НАТО, а також основний програмний документ турецького уряду і Партії справедливості та розвитку є стратегія «Політичне бачення 2023», яка була виголошена під час Четвертого з'їзду ПСР 30 вересня 2012 року.

За останні кілька десятиліть Турецька Республіка перетворилася на регіонального лідера завдяки кардинальним змінам у внутрішній політиці та якісному економічному прогресу. Як потужна регіональна держава,

Туреччина займає провідні позиції в низці регіональних організацій і, як держава-член, має значний вплив на політичне життя Близькосхідного регіону. На баланс сил у близькосхідному регіоні вплинули, з одного боку, зміни останніх років, зокрема, зняття санкцій з Ісламської Республіки Іран, війна в Сирії, поява новоствореної ІДІЛ, втручання США та Росії в сирійський конфлікт і посилення активності РПК.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Туреччини за часів президентства Реджепа Тайїпа Ердогана.

Предметом дослідження є вплив США на формування зовнішньополітичного курсу Туреччини на Близькому Сході.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 2014-2023 роки. Нижня межа – початок президентських повноважень Р. Т. Ердогана, верхня – у травні 2023 р. він знов одержав перемогу на президентських виборах у Туреччині.

Територіальні рамки охоплюють Туреччину, США, а також країни Близького Сходу (Іран, Ізраїль, Сирію, арабські країни).

Мета роботи полягає у дослідженні проблем близькосхідної політики Туреччини та місця американського чинника в цьому питанні.

Для досягнення мети автор виокремив такі **завдання**:

- розглянути стан наукової розробки проблеми у вітчизняній та зарубіжній міжнародно-політичній науці;
- опрацювати джерельну базу дослідження;
- визначити концептуальну та понятійно-категоріальну основи дослідження;
- визначити стратегічні пріоритети зовнішньої політики Туреччини на сучасному етапі та місце в них регіону Близький Схід;
- висвітлити ключові аспекти близькосхідної політики Туреччини;
- визначити вплив США на формування та реалізацію близькосхідного вектору зовнішньої політики Туреччини;

- проаналізувати роботу Партії справедливості та розвитку Туреччини, в контексті розвитку НАТО;
- дослідити вирішення питання тероризму.

Методи дослідження. У процесі дослідження автором були використані такі загальнонаукові методи, як аналіз та синтез, індукція та дедукція, системний метод та метод класифікації. Серед спеціально-наукових методів слід виокремити проблемно-хронологічний, історичний та порівняльний (компаративний) методи, а також метод періодизації.

Наукова новизна. На рівні дипломної роботи магістра проаналізовано вплив США на формування зовнішньополітичного курсу Туреччини на Близькому Сході за часів президентства Р. Т. Ердогана, спадковість і зміни у політиці президентів США Д. Трампа і Дж. Байдена щодо Туреччини.

Практичне значення полягає в тому, що робота написана з науковою та навчальною метою і призначена для студентів, аспірантів та викладачів гуманітарних факультетів; результати, отримані в цій роботі, можуть бути використані у викладанні навчальних курсів, зокрема, «Зовнішня політика країн Азії», «Зовнішня політика США» та ін.

Апробація результатів дослідження здійснена на таких наукових конференціях: Міжнародній науковій інтернет-конференції «Сімдесяти економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки» (28-29 листопада 2022 р.) та науковій конференції «США: політика, суспільство, культура – 2023» (Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 26 січня 2023 р.).

Публікації. За результатами дослідження автором опубліковано 2 наукових праці, з них 2 – матеріали конференцій.

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням цілі та завдання. Загальний обсяг її становить 106 сторінок, з них основного тексту – 93 сторінки. Робота складається з списку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел

та літератури (106 найменувань українською, турецькою та англійською мовами), додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРЕЧЧИНИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Близькосхідна політика Туреччини досліджувалася багатьма науковцями, як вітчизняними, так і зарубіжними. На увагу заслуговує Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, який після свого заснування (22 жовтня 1991 р.) став ключовим гравцем у відродженні українського сходознавства. Не менш важливим інститутом є Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України, який проводить аналітичні дослідження та вивчає економічне співробітництво між двома країнами, особливо у зв'язку з політичними питаннями. В інституті є відділ історії країн Азії та Африки, який очолює В.О. Швед. Сучасні міжнародні процеси на Близькому Сході, міжарабське економічне співробітництво та зовнішня політика Туреччини вивчалися науковцями інституту (В.О. Швед, Н.І. Мхітарян, С.Є. Гуцало, Н.О. Пророченко).

Серед вітчизняних дослідників, кандидат історичних наук О. Волович¹ написав кілька наукових праць, присвячених турецькій зовнішній політиці. У них він зазначає, що "ідеологія неоосманізму була започаткована колишнім президентом Туреччини Тургутом Озалом, а сьогодні головним мислителем геополітичної концепції неоосманізму є А. Давутоглу". Схожих поглядів на питання неоосманізму, як і на зовнішню політику Туреччини в цілому, дотримується й Т. Стародуб. Так, дослідниця

---

¹ Волович О. О. Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності // Збірник статей та аналітичних матеріалів. Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одесі. Одеса : Фенікс, 2011. С. 351.

стверджує, що оскільки в 90-х роках ХХ століття турецька зовнішня політика мала європейську орієнтацію, Анкара поступово почала втрачати свої позиції на Близькому Сході, але після 2000 року можна говорити про відродження ідеї пантюркізму". Т. Стародуб аналізує поточну політику Туреччини на Близькому Сході в контексті турецької участі в революційних подіях. У центрі уваги дослідника - намагання Анкари взяти на себе роль регіонального лідера, і з цією метою турецькі політики вирішили використати м'яку силу в міждержавних відносинах. Аналіз регіональної політики Туреччини супроводжується аналізом низки чинників, включно з революційними подіями 2011 року, курдським питанням та інтересами України на Близькому Сході.²

Український дослідник Р.М. Рукомеда³ вважає, що в постбіполярному світі Туреччина є державою, яка може унікальним чином побудувати нову систему міжнародних відносин завдяки своїй здатності маневрувати на багатьох рівнях. Близькосхідний регіон важливий для Туреччини як місце розташування її найбільших нафтових родовищ. Тому Туреччина хоче підвищити свою роль у світовій політиці та економіці шляхом створення енергетичного хабу.

У статті А.О. Худолія проаналізовано основні тенденції зовнішньої політики Анкари за останні 15 років. Висвітлено основні напрямки зовнішньополітичної стратегії Туреччини на Близькому Сході. Розглянуто особливості американо-турецьких, турецько-іранських, турецько-сирійських та турецько-російських відносин у контексті двостороннього співробітництва. Також висвітлено діяльність Туреччини, спрямовану на стабілізацію ситуації в регіоні. Дослідник зосереджує увагу на політичних,

---

² Стародуб Т. С. Сучасна політика Туреччини на Близькому Сході в контексті її залучення до революційних подій. 2011. URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2011/11/2011.html>

³ Рукомеда Р. М. Реалізація основних положень концепції Ахмета Давутоглу у зовнішній політиці Туреччини // Стратегічні пріоритети. 2014. Вип. № 1 (30). Київ. С. 187-192.

військових та економічних аспектах співпраці та відносин Туреччини з низкою регіональних та глобальних акторів у досліджуваний період. Автор аналізує багатосторонні відносини у світлі війни в Сирії. Він описує фактори, що обмежують ефективність зовнішньої політики країни. Детально висвітлено діяльність Туреччини як посередника у вирішенні низки регіональних проблем. Описано активну участь Туреччини у вирішенні сирійської проблеми⁴.

Л.Л. Кияниця намагається оцінити зміни в політиці Туреччини щодо Близького Сходу та Північної Африки, що стали очевидними після революційних подій у багатьох країнах регіону, на прикладі реакції Туреччини на революційні події в Тунісі, Єгипті та Лівії у 2011 році. лідерів та показує практичні наслідки такої політики.⁵

Зовнішньополітична реакція Анкари на події Арабської весни 2011 року була прагматичною і зумовлена бажанням подолати статус ізольованої держави, вважають дослідники. Турецький уряд прагнув відігравати роль арбітра, посередника та активного прихильника революційного процесу в регіоні, а модель соціально-політичного та економічного розвитку, яку він представляв, і, відповідно, престиж Туреччини як держави, що органічно поєднує сучасне демократичне управління та традиційну ісламську ідентичність, прагнув підвищити в регіоні прагнули підвищити його в регіоні. Таким чином, можливість претензій Туреччини на регіональну гегемонію набула нової легітимності.

А. С. Паламар проаналізував вплив "Братів-мусульман" на зовнішню політику Туреччини в 21 столітті. Науковець зазначив, що безкомпромісна

---

⁴ Худолій А. О. Зовнішня політика Туреччини на Близькому Сході // Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Політичні науки». 2017. № 2. С. 34-41.

⁵ Кияниця Л. Л. Зовнішня політика Туреччини в контексті «Арабської весни»: від ізольованої держави до претендента на регіональну гегемонію. 2014. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3489/Kyianytsia_Zovnishnia_polityka_Turechchyny.pdf?sequence=1&isAllowed=y

підтримка ісламістів президентом Ердоганом серйозно підірвала позиції Анкари в регіоні, змусивши Каїр протистояти амбіціям Туреччини домінувати на Близькому Сході. Однак не можна не відчувати, що конфлікт має особистий характер і що логіка політичного прагматизму зрештою все вирішить, тобто змусить дві великі держави розпочати процес примирення. Захоплення влади "Братами-мусульманами" в Єгипті - це серйозний удар по прагненню уряду Ердогана посилити свою роль на Близькому Сході. Однак поки Анкара продовжує підтримувати ісламістські мережі, вони залишатимуться життєздатною структурою в Північній Африці. Багато лідерів "Братів-мусульман" діють за межами Туреччини і координують свою діяльність з Анкарою. Лівія - приклад того, як далеко Р. Ердоган і його соратники готові закидати гроші та зброю, посилати бійців і надавати матеріально-технічну підтримку для підтримки "Братів".⁶

Мощенко О.М. досліджує причини зміщення фокусу зовнішньої політики Туреччини на Близький Схід. Тенденції інтеграції та спалахи конфліктів на Близькому Сході враховуються при реалізації зовнішньої політики Туреччини в регіоні. Аналізуються найважливіші кроки Туреччини щодо зміцнення свого регіонального лідерства. На прикладі сирійського конфлікту показано широкі можливості Туреччини як арбітра міжнародних суперечок.⁷

Сьогодні турецький фактор відіграє дедалі важливішу роль практично в усіх питаннях на міжнародній арені, особливо в процесах, які відбуваються на Близькому Сході, і в розвитку двосторонніх і багатосторонніх відносин із країнами, які безпосередньо залучені до справ

---

⁶ Паламар А. С. Вплив «Братів-мусульман» на зовнішню політику Туреччини у XXI столітті. Актуальні проблеми філософії та соціології : Науково-практичний журнал. Голов. ред. С. Г. Секундант, відпов. ред. Д. В. Яковлев ; Міністерство освіти і науки України ; Національний університет "Одеська юридична академія". Одеса, 2020. Вип. 27. С. 151-158.

⁷ Мощенко О. М. Пріоритетні напрямки зовнішньої політики Туреччини у Близькосхідному регіоні. Стратегічні пріоритети. 2013. № 4. С. 183-191.

Близького Сходу або прагнуть прямо чи опосередковано вплинути на ситуацію там. До початку ХХІ століття значення Туреччини як регіонального і глобального гравця в очах інших країн було недостатньо велике через внутрішні економічні та політичні проблеми і слабкості, які особливо яскраво проявилися наприкінці 1980-х і в 1990-ті роки. Нині Анкара формує свій зовнішньополітичний курс, визначає свої ключові інтереси в різних питаннях і цілеспрямовано намагається відстояти свої позиції не лише в регіоні, а й на міжнародній арені загалом, чого вона не робила з часів Османської імперії. Усе це неминуче призвело до того, що Турецька Республіка набула особливого статусу і набула значного впливу в нестабільному близькосхідному регіоні, що її оточує. Важливо прояснити, що призвело до такого стану справ і як це впливає на становище країни у світі, а також на формування і реалізацію її зовнішньополітичного курсу і становище Близького Сходу в ньому в найближчі роки. Для цього насамперед необхідно проаналізувати еволюцію внутрішньополітичної ситуації в країні та зміну балансу сил і настроїв у парламенті й суспільстві країни.

Туреччина - країна з унікальним поєднанням різних традицій - "кемалістського екстремістського секуляризму" та "ісламізму" У 2001 році військові звинуватили прем'єр-міністра Н. Ербакана у спробі підірвати світську основу Туреччини і заборонили його партію У 2001 році вона розкололася на дві політичні сили: прихильників Ербакана Партію щастя (ПСР) на чолі з Реджано Кутаном і Партію справедливості і розвитку (ПСР) на чолі з колишнім мером Стамбула Р. Т. Ердоганом. Перша зберігає консервативну, традиціоналістичну позицію, тоді як друга відмовилася від антизахідної риторики і висловила підтримку членству Туреччини в ЄС.

Лише у 2002 році ПСР, скориставшись втомою громадськості від ліберальних економічних реформ і збільшенням прохідного бар'єру до 10%, здобула безпрецедентну більшість з великим відривом від конкурентів. Турецьке суспільство стало менше довіряти ісламістам і лібералам, і в

результаті жодна з партій, присутніх у парламенті 1999-2002 років, не була представлена в новому уряді.⁸

В результаті одноосібного правління ПСР у 2002-2007 роках політичне та економічне життя в Туреччині стабілізувалося. Припинилася інфляція, було досягнуто стабільного економічного зростання на рівні 8% на рік, Туреччина стала економікою, що найбільш динамічно розвивається в Європі, скоротився розрив між багатими і бідними. На тлі зростання економічних показників Туреччина почала займати більш незалежну, виважену і прагматичну політичну позицію на міжнародній арені. Помітно покращилися відносини з Росією, Іраном та арабськими країнами. Турецька Республіка виступила проти участі турецьких військ в іракській кампанії; на високому рівні підтримувалися відносини з ЄС; проводилися реформи, які були позитивно сприйняті країнами ЄС, що забезпечило високу підтримку правлячої партії населенням і її чергову перемогу на дострокових виборах 22 липня 2007 року. На чергових виборах 12 червня 2011 року ПСР на чолі з Р. Ердоганом здобула історично важливу перемогу.⁹

Вибори 2011 року продемонстрували правильність лінії політичного керівництва країни та керівництва ПСР і нездатність опозиційних сил діяти на єдиній платформі на загальнонаціональному рівні. Як наслідок, протиріччя, що існували між опозиційними партіями в країні, мали хронічний характер, і тоді не було зроблено жодної спроби їх вирішити.¹⁰

Останнім часом успіх правлячої ПСР дедалі більше підринається низкою невирішених внутрішньополітичних проблем і зростанням

---

⁸ Там само. С. 123

⁹ Балашов С. Вибори в Туреччині: вгору сходами, які ведуть униз // Дзеркало тижня. 2011. 17 червня. URL: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/vibori_v_turechchini_vgoru_shodami,_yaki_vedut_uniz.html

¹⁰ Шувалова Н. Б. Политические партии в Турции в зеркале выборов в местные органы власти: Сводный реферат. Социальные и гуманитарные науки РЖ. Сер.9, Востоковедение и африканистика. Зарубежная литература. 2015. Вып.№3. Москва: ИНИОН РАН. С. 21

напруженості в регіоні, пов'язаної з сирійським конфліктом, ескалацією курдського питання і появою нового утворення - Ісламської держави Іраку і Леванту - на кордоні з Туреччиною. Свідченням цього, наприклад, стали результати парламентських виборів у Туреччині в червні 2015 року, коли ПСР вперше за 13 років втратила право самостійно формувати уряд. Прагнення правлячої партії отримати парламентську більшість було безпосередньо пов'язане з її бажанням змінити конституцію країни і перейти від парламентської до президентської форми правління.¹¹

У статті Д. О. Ніколаєвої " Турецько-іранські двосторонні відносини як приклад конкурентно-кооперативної взаємодії" проаналізовано особливості двосторонніх відносин між Туреччиною та Іраном та фактори, що визначають ці особливості. Метою дослідження є виявлення контурів турецько-іранської міжрегіональної взаємодії та специфіки процесу побудови архітектури турецько-іранських відносин на Близькому Сході. Визначити чинники, що зумовлюють як розбіжності, так і зближення турецьких та іранських політичних інтересів. Звернути увагу на те, що Туреччина та Іран є неарабськими мусульманськими акторами міжнародної політики і наразі відіграють провідні ролі на Близькому Сході.¹²

Боротьба за лідерство значною мірою визначає особливості взаємодії між двома сторонами. Зазначається, що турецько-іранські відносини являють собою комплекс елементів, серед яких конкуренція за регіональне домінування та реалізація спільних інтересів в економічній та безпековій політиці. Зазначено, що двосторонні відносини між Туреччиною та Іраном будуються на поєднанні співробітництва та конкуренції. Стверджується, що прагматизм у відносинах між цими державами проявляється у розвитку

---

¹¹ Габер Є. Парламентські вибори в Туреччині: народна демократія або демократія народів? // Дзеркало тижня. 2015. URL: http://gazeta.dt.ua/international/parlamentskivibori-v-turechchini-narodna-demokratiya-chi-demokratiya-narodiv-_.html.

¹² Ніколаєва Д. О. Турецько-іранські двосторонні відносини як приклад конкурентно-кооперативної взаємодії. Політикус, 2020. № 1. С. 69-73.

торговельно-економічних зв'язків і наданні переваги дипломатії перед санкціями та жорсткими методами.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що геополітичне суперництво триватиме, оскільки і Туреччина, і Іран претендують на роль регіональних лідерів і мають власне бачення майбутньої моделі розвитку Близького Сходу. Хоча двосторонні відносини в останні роки були відносно стабільними, з підйомами і спадами, надії на глибше зближення між Туреччиною та Іраном мало. Турецько-іранська співпраця має обмеження через прагнення кожного з міжнародних акторів зайняти домінуючу позицію в регіоні. Давня взаємна недовіра між Туреччиною та Іраном все ще заважає обом країнам досягти своїх політичних та економічних цілей. Останнім часом турецько-іранські відносини коливалися в певному діапазоні і часом ставали більш конкурентними, але не досягли рівня глибокої кризи або стратегічного партнерства.¹³

Корсунський вважає, що підтримка Туреччиною "Братів-мусульман" в Єгипті спочатку привела її до конфлікту з королівствами Перської затоки, а потім захоплення влади генералом Сісі розірвало відносини з Єгиптом. Сирійський конфлікт, який Туреччина спочатку робила все можливе, щоб запобігти, перетворився на глобальну кризу, що зачіпає ЄС і США. Реальна загроза потоку біженців до Європи і поширення тероризму з боку Ісламської держави вимагали політичного і військового втручання, і Туреччина несподівано опинилася у ворожому, а не дружньому оточенні: торговельні шляхи через Сирію були відрізані, мільйони біженців перетинали майже прозорі кордони, тероризм з їх напливом досяг нових висот, а напади на мирне населення, в тому числі в Анкарі і Стамбулі, були безпрецедентно жорстокими навіть для бойовиків Робітничої партії Курдистану.¹⁴

---

¹³ Ніколаєва Д. О. Турецько-іранські двосторонні відносини як приклад конкуреніно-кооперативної взаємодії. Політикус, 2020. № 1. С. 69-73

¹⁴ Корсунський С. Великий турецький Близький Схід. Zn.Ua. URL: https://zn.ua/ukr/international/velikiy-tureckiy-blizkiy-shid-257029_.html

Місце, яке відводиться регіону Близького Сходу в системі зовнішньополітичних пріоритетів США, наочно демонструє стратегічну важливість регіону для американських геополітичних цілей. Так, у Стратегії національної безпеки США 2015 року також зафіксовані наміри руйнувати терористичні мережі, протидіяти зовнішній агресії проти союзників і партнерів США, забезпечувати безперешкодне постачання енергоносіїв з регіону до решти світу, а також запобігати розробці, поширенню і застосуванню зброї масового знищення. Сполучені Штати віддані баченню Близького Сходу як регіону миру і процвітання, де вкорінюється демократія і поважаються права людини. Вирішення конфліктів і досягнення тривалого миру на Близькому Сході вимагає більшого, ніж присутність і використання американських сил в регіоні. Це також вимагає співпраці між Ізраїлем, Йорданією та країнами Перської затоки у боротьбі з тероризмом та знищенні Ісламської держави; співпраці з Іраком для вирішення внутрішньої міжконфесійної кризи та готовності до врегулювання сирійського конфлікту; досягнення угоди щодо іранської ядерної програми; вирішення ізраїльсько-палестинського конфлікту; просування демократії в Тунісі, як сунітської, так і шийтської в регіоні; сприяння стабілізації в Лівії; та підтримання стратегічної співпраці з Єгиптом.

Однак зрозуміло, що те, що декларується на доктринальному рівні, не завжди збігається з фактичною політикою і реальними цілями держави. Це також очевидно в енергетичних питаннях, де США прагнуть задовольнити власні енергетичні потреби за рахунок власних ресурсів і водночас намагаються постачати решту світу енергоносіями з Близькосхідного регіону.

Існує велика кількість зарубіжних досліджень, присвячених активній участі Туреччини в режимах і політичній трансформації Близького Сходу.

Особливо слід відзначити роботи А. Барріні¹⁵, Т. Огузлу¹⁶, С. Гюрсоя¹⁷ та К. Кіріші¹⁸. Отже, наукова розробка проблеми близькосхідної політики Туреччини та ролі американського вектора в ній є недостатньо вивченою в наукових джерелах. Проте саме роль Туреччини у формуванні близькосхідної політики є вкрай суттєвою, про що кажуть висновки науковців, що досліджували цю проблему.

1.2 Понятійно-категоріальна та джерельна основа дослідження

Під час написання роботи авторка вивчила відповідні концепції та наукові категорії міжнародної політики, які забезпечили теоретичне підґрунтя для дослідження обраної проблематики.

Питання географічних кордонів на Близькому Сході досі остаточно не визначене. Державний департамент США визначає його як країни Леванту, Північної Африки та Перської затоки, виключаючи Туреччину, яка є членом НАТО. Водночас спостерігаються спроби реструктуризації Близького Сходу як основи для розмов про можливість включення Південного Кавказу (Вірменії, Грузії та Азербайджану) і Центральної Азії (Туркменістану, Узбекистану, Киргизстану, Таджикистану і Казахстану) в близькосхідний регіон та ідеї розширення геополітичного простору. Іншим прикладом є вплив США на геополітичну структуру Близького Сходу, який спрямований на трансформацію геополітичної уяви від Близького Сходу до "Великого Близького Сходу" (кінець 2003 року). Це пояснюється американським кліше

---

¹⁵ Barrinha A. The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory. *Mediterranean Politics*. 2013. P. 1–18.

¹⁶ Oğuzlu T. The «Arab Spring» and the Rise of the 2.0 Version of Turkey's «zero problems with neighbors» Policy. *SAM Papers*. Center for Strategic Research, Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs. February 2012. No. 1. P. 1–22.

¹⁷ Hursoy S. Changing Dimensions of Turkey's Foreign Policy. *International Studies*. No. 48 (2). P. 139–164

¹⁸ Kirişci K. Turkey's Engagement with Its Neighborhood: A «Synthetic» and Multidimensional Look at Turkey's Foreign Policy Transformation. *Turkish Studies*. No. 13 (3). P. 319–341.

про поширення демократичних цінностей, громадянського суспільства і боротьби з ісламським тероризмом, які вітаються в кожній країні¹⁹. Таким чином, безпека і гегемонія США повинні бути забезпечені розширенням американської військової і політичної могутності в регіоні Близького Сходу. Навіть якщо новий політичний режим, який виникне, не буде прозахідним сам по собі, він вплине на баланс сил на Близькому Сході, що, в свою чергу, безпосередньо вплине на геополітичну структуру світу в цілому.²⁰

Турецькі аналітики розглядають позицію Турецької Республіки як таку, що перетинається з євразійським колом безпеки, яке включає Близький Схід, Кавказ, Центральну Азію, Східне Середземномор'я, Європу, Балкани та Чорноморський регіон. В американській літературі близькосхідні країни включаються в поняття "Близький Схід" разом з Іраном і Афганістаном, а Балкани іноді включаються до Близького Сходу. На додаток до цього фактору, членство Туреччини в таких організаціях, як ОЕС, ОЧЕС і Союз турецьких держав, а також важливість Анкари як члена НАТО, посилює лідерську роль країни в регіоні. Водночас геополітична ідеологія Турецької Республіки безпосередньо пов'язана з пантюркізмом, з його баченням "Великого Туркестану", який має включати більшу частину території пострадянського простору.²¹

Як лідер у регіоні Близького Сходу з власними геополітичними інтересами, політика Туреччини є послідовною, активною та різноманітною. Для забезпечення власних зовнішньополітичних пріоритетів країна використовує своє географічне розташування,

---

¹⁹ Ніколаєва Д. О. Турецько-іранські двосторонні відносини як приклад конкурентно-кооперативної взаємодії. Політикус, 2020. № 1. С. 69-73

²⁰ Аль-Азаві Хайдер Аділ Кадім. Еволюція регіональної політики Турецької Республіки: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. 2017. С. 17.

²¹ Стародуб Т. С., Сапицька І. І. Нові підходи до формування системи регіональної безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні / Т. С. Стародуб, І. І. Сапицька // Журнал «Стратегічна панорама». – 2009. – Вип. № 2. – К.: С. 86-95.

транзитний та економічний потенціал, впливові позиції в регіональних та міжнародних організаціях, а також ідею поєднання ісламських традицій з європейськими стандартами та цінностями.

Для того, щоб краще зрозуміти особливості зовнішньої політики Турецької Республіки на сучасному етапі її розвитку, необхідно подивитися крізь призму історії та зосередитися на основних віхах розвитку не лише країни, але й світу в цілому, які певним чином вплинули на становлення та розвиток турецької зовнішньої політики. Для Туреччини османського та кемалістського періодів була характерна низка загальних та специфічних імперських амбіцій, висока концентрація влади в руках однієї особи чи політичної сили, ідеалістичний підхід до формування та реалізації зовнішньої та внутрішньої політики, прагнення до економічної та фінансової незалежності, імперської експансії, територіальної цілісності та економічного розвитку, поміркований та світський ісламізм тощо. характеризуються своїми особливостями. Зовнішня політика Турецької Республіки і зараз вибудовується під впливом спадщини, залишеної османською епохою і періодом перебування при владі Мустафи Кемалю Ататюрка. Історичні, культурні, національні та ідеологічні компоненти цієї спадщини є, безумовно, важливими факторами впливу на турецьку політику. Незважаючи на те, що кемалізм відкинув османську модель держави, виступив як її антагоніст, в тому числі в зовнішній політиці, він багато в чому наслідував цієї моделі як на усвідомленому, так і на несвідомому рівні.²²

Трансформації, пов'язані з результатами Першої світової війни, призвели не тільки до відходу Османської імперії зі сцени світової політики та розділу володінь післявоєнної «хворої Європи», а й до зародження нової турецької державності, яка втілилася у створеній в 1923 р. Турецькій

---

²² Стародуб Т. С., Сапицька І. І. Нові підходи до формування системи регіональної безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні // Журнал «Стратегічна панорама». – 2009. – Вип. № 2. – К.: С. 86-95.

Республіці. З самого початку свого існування Республіка намагалася порвати з османським минулим та відкинути інститути й цінності, які склали ядро османської політичної, соціальної і культурної системи, ставши на шлях побудови світської держави за західним зразком.

Головною особливістю зовнішньої політики Туреччини у 2000-х роках стало зростання дипломатичної активності на Близькому Сході: використовуючи значний економічний розвиток кінця 1990-х - початку 2000-х років, Туреччина поступово почала утверджувати свою роль регіонального лідера та розвивати принцип "нуль проблем із сусідніми країнами" у регіональній дипломатії, підкріплений розвитком торговельного співробітництва з сусідніми країнами.

У 2000-х роках Туреччина поступово почала утверджувати свою роль регіонального лідера, а принцип "нуль проблем з сусідами" в регіональній дипломатії, підкріплений розвитком торговельно-економічного співробітництва з сусідніми країнами, зміцнив позиції Турецької Республіки в мусульманському арабському світі. Анкара поступово почала процес "повернення" на Схід, оскільки їй неодноразово не вдавалося вступити до ЄС, вона дедалі більше дистанціювалася і проводила політику незалежності від США в регіоні. Лише після розпаду біполярного міжнародного порядку геополітичні амбіції Анкари, які можна визначити як "неосманізм", "неотурецький імперіалізм" і "пантуранізм", з роками зросли.

На початку XXI століття кілька факторів сприяли більш позитивній переорієнтації зовнішньополітичного курсу країни із заходу на схід, одним з яких став стрімкий економічний розвиток країни, зумовлений реалізацією планів і завдань, поставлених ЄС перед турецьким керівництвом (досягнення яких забезпечило б членство країни в Євросоюзі). Так, з 1990 року ВВП Туреччини збільшився майже в чотири рази, експорт - у п'ять разів, прямі іноземні інвестиції - у 25 разів, а вартість акцій, що торгуються на біржі, досягла показника, кратного 40. Ці економічні та політичні

перетворення зміцнили позиції Анкари не лише в регіоні, але й на міжнародній арені. Водночас численні невдачі, яких зазнала Туреччина в реалізації своєї європейсько-орієнтованої зовнішньої політики, стали вирішальними факторами у зміні та переорієнтації її зовнішньої політики на Близький Схід.

Турецька Республіка відрізняється від багатьох інших національних держав тим, що вона є правонаступницею Османської імперії, яка домінувала в міжнародній системі протягом століть, і цей факт надає сучасній Туреччині глибоку історичну спадщину. Османська імперія була богом-покровителем мусульман і головним актором у їхній боротьбі проти колоніального панування. Це, з одного боку, зобов'язує Туреччину, а з іншого - вказує шлях до лідерства в мусульманському світі. Тому Турецька Республіка з її османською спадщиною повинна відігравати роль посередника у вирішенні регіональних конфліктів, що повністю відповідає інтересам національної безпеки Туреччини.

Такий підхід відповідав поглядам Р.Ердогана. Він був переконаний, що модернізація не виключає повернення Туреччини до своїх ісламських коренів і що їй не потрібно відмовлятися від своєї долі близькосхідної держави, навіть якщо це означає ігнорування близькосхідної політики на чолі з США.\

На думку А. Давутоглу, Туреччина має те, що міжнародні політологи називають "центром", особливістю "стратегічної глибини", яка притаманна обмеженій кількості держав. А. Давутоглу стверджував, що стратегічна глибина будь-якої держави визначається безперервністю її географічних та історичних зв'язків з регіоном.

Вона визначається безперервністю географічних та історичних зв'язків з регіоном. На думку політологів-міжнародників, завдання Туреччини полягає не в досягненні стратегічної глибини, а в її використанні на регіональному та глобальному рівнях, насамперед для забезпечення національної безпеки. Це вимагає від Туреччини будувати відносини з

державами, які мають спільне минуле і географію, таким чином, щоб просувати спільні інтереси і створювати взаємовигідні рамки для співпраці та діалогу. Давутоглу робить висновок, що "Туреччина, з її сильною демократією, динамічним економічним розвитком і активною зовнішньою політикою, має все більше можливостей отримати вигоду від своєї стратегічної глибини".²³

Отже, окрім своєї провідної регіональної ролі на Балканах і Близькому Сході, Туреччина може і повинна впливати на міжнародні політичні події в кількох регіонах одночасно і буде винагороджена за своє глобальне стратегічне значення. Помірковані ісламські реформатори, схоже, перебувають під впливом головної ідеї професора Стамбула про те, що Турецька Республіка повинна відігравати провідну роль у регіоні Близького Сходу і займати провідне місце в мусульманському світі як спадкоємиця Османської імперії, яка відіграла важливу роль на міжнародній арені протягом півстоліття, а Давутоглу підкреслив центральне геополітичне положення Туреччини, її розташування на перехресті кількох важливих регіонів і можливих енергетичних маршрутів, і заявив, що, маючи такі характеристики, Туреччина не може залишатися маленькою державою, але може стати великою регіональною державою.²⁴

Турецькі аналітики вважають, що позиція республіки перетинається з євразійським периметром безпеки, який включає Близький Схід, Кавказ, Центральну Азію, Східне Середземномор'я, Європу, Балкани і Чорноморський регіон. На додаток до цього фактору, членство Туреччини в таких організаціях, як ОЕС, ОЧЕС і Союз тюркських держав, сприяло

---

²³ Interview by Mr. Ahmet Davutoğlu published in AUC Cairo Review (Egypt) on 12 March 2012. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. URL: http://www.mfa.gov.tr/interview-by-mr_-ahmet-davuto%C4%9Flu-publishedin-auc-cairo-review-_egypt_-on-12-march-2012.en.mfa

²⁴ Ben-Ami Sh. Turkey's Rise and the Decline of Pan-Arabism. URL: <http://www.projectsyndicate.org/commentary/turkey-s-rise-and-the-decline-of-pan-arabism>

зміцненню лідерської ролі Туреччини в регіоні і зростанню важливості членства Анкари в НАТО. Геополітична ідеологія Турецької Республіки безпосередньо пов'язана з пантюркізмом, а концепція "Великого Туркестану" має охоплювати більшу частину колишнього радянського простору.²⁵

Згідно з положеннями неоосманізму, основними завданнями зовнішньої політики Туреччини є наступні:

- здійснювати активну зовнішню політику в економічній, гуманітарній та соціальній сферах з метою перетворення Турецької Республіки на сильну регіональну державу;
- проводити політику, спрямовану на рівне дистанціювання Анкари від геополітичних потуг, насамперед США та ЄС, на міжнародній арені, особливо в питаннях, пов'язаних з вирішенням проблем регіональної безпеки на Близькому Сході;
- посилення впливу Туреччини в європейських країнах з великим мусульманським (Боснія, Албанія) і християнським (Болгарія, Македонія, Україна (АРК)) населенням шляхом підтримки розширення інфраструктури та реалізації освітніх проектів;
- втягування значної частини арабського світу у сферу неоосманізму через використання "м'якої сили" та просування узгодженої зовнішньої політики, а також ідеї спільного історичного минулого;
- перетворення на посередника у врегулюванні регіональних конфліктів;
- підтримка Туреччиною демократичних перетворень на Близькому Сході та в Північній Африці, пов'язаних з "арабською весною", з метою виконання ролі "модернізатора" для близькосхідного регіону. У

---

²⁵ Стародуб Т. С., Сапицька І. І. Нові підходи до формування системи регіональної безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні. Журнал «Стратегічна панорама». 2009. Вип. № 2. Київ: С. 86-95.

цьому контексті революційні події того періоду надали Анкарі можливість поставити перед собою амбітні цілі щодо планів одноосібного лідерства в регіоні.

З огляду на існуючу схожість між ідеями неоосманізму і неопунтіканізму, можна спостерігати появу в Туреччині нової ідеї тюркоєвразійства, яка базується на необхідності створення і розвитку євразійської системи безпеки на противагу європейській.

На думку експертів, розвиток вищезгаданої спільноти міг би передбачати розширення в бік таких країн, як Іран і Китай, але це малоймовірно, оскільки Ісламська Республіка Іран і Саудівська Аравія мають конкуруючі інтереси на Близькому Сході і прагнуть реалізувати власні регіональні амбіції. Однак це не виключає можливості того, що держави власними зусиллями та шляхом посилення співпраці з іншими державами регіону не зможуть вирішити регіональні безпекові виклики без залучення позарегіональних акторів.

Що стосується американського чинника, то з розгортанням так званої Арабської весни турецькі лідери відкрито підтримали позицію Заходу в руйнівних подіях в Єгипті, Ємені, Лівії та Сирії, продемонструвавши свій союз з США в проєкті реформ Великого Близького Сходу і розрив з попередніми правлячими елітами в регіоні. Білий дім готовий визнати провідну роль Туреччини на Близькому Сході, але вимагає від неї конкретної участі у трансформації геополітичного простору регіону.

Зовнішня політика Давутоглу, заснована на концепції "стратегічного поглиблення", загалом дала позитивні результати, навіть якщо не досягла всіх задекларованих цілей. За короткий проміжок часу міжнародна діяльність Турецької Республіки диверсифікувалася, а взаємовигідне економічне співробітництво було налагоджено майже з усіма раніше проблемними регіональними сусідами. Це зменшило загрози національній безпеці Туреччини з боку регіональних конкурентів і допомогло колись відсталій турецькій економіці зайняти провідні позиції в регіоні.

Ці досягнення додали країні впевненості у власних силах і дозволили Турецькій Республіці змістити акценти у відносинах із Заходом. Офіційна Анкара змогла довести міжнародній спільноті, що Туреччина більше не є виконавцем диктату США, НАТО та ЄС, а продовжує будувати безпекову політику на основі рівноправного діалогу з ними. Активна участь Туреччини в міжнародних організаціях, підтримка нових глобальних і регіональних ініціатив та посередництво у вирішенні регіональних конфліктів підвищили авторитет Турецької Республіки на міжнародній арені та зробили безглуздом ігнорування її участі в міжнародних процесах.

У ході цього дослідження було визнано за необхідне залучити широкий спектр джерел для підвищення об'єктивності аналізу близькосхідної політики Туреччини.

З метою систематизації джерельної бази цього дослідження доцільно розділити ці джерела на такі групи:

1) офіційні документи – договори, заяви, декларації, що були прийняті державними установами, міжнародними організаціями, зокрема, доповіді ООН про ІДІЛ²⁶ та боротьбу з тероризмом у Туреччині²⁷. Важливим джерелом є офіційна інформація з сайту Міністерства закордонних справ Туреччини про головні тренди і цілі зовнішньої політики Турецької Республіки²⁸. Цінним джерелом є й доповіді Конгресу США про американсько-турецькі відносини²⁹;

---

²⁶ The Islamic State in Iraq and the Levant and the Al-Nusrah Front for the People of the Levant: Report and recommendations submitted pursuant to resolution 2170 (2014) / UN. Security Council. N.Y., 2014. 14.11. S/2014/815. 35 p.

²⁷ Yavuz U. G., Yildirim N. International police cooperation on counter terrorism (CT) in Turkey. UN. Counter-terrorism implementation task force. N.Y., 2010. 14 p.

²⁸ Türkiye's Enterprising and Humanitarian Foreign Policy. A Synopsis // Republic of Türkiye. Ministry of Foreign Affairs. URL: <https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mf>

²⁹ Turkey (Türkiye): Major Issues, May 2023 Election Results, and U.S. Relations // Congressional Research Service. June 6, 2023. URL: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R44000.pd>

2) політичні та наукові праці, інтерв'ю державних і політичних діячів, у яких досліджується питання зовнішньої політики Туреччини. Власна офіційна позиція турецького уряду з питання участі Туреччини у вирішенні міжнародних проблем через "арабську весну" також відображена в роботах экс-міністра закордонних справ Туреччини А. Давутоглу³⁰.

3) інформація з сайтів ЗМІ, новини³¹ та ін.

Таким чином, можна стверджувати, що існує ґрунтовний комплекс джерел, який відображає політику Туреччини на Близькому Сході, багатосторонність її контактів з іншими країнами. В рамках вирішення поставлених завдань матеріали вищевказаних джерел є репрезентативними і дозволили досягти зазначеної мети дослідження.

1.3 Теоретико-методологічні основи дослідження

Методологічною основою дослідження є такі принципи: історизму, об'єктивності, багатофакторності, системності, світоглядної толерантності, всебічності, логічності та методологічного плюралізму.

На думку відомого українського політолога С. Шагіна, одним з основних підходів, що складають систему методологічних принципів політики міжнародних відносин, є принцип історизму. Він передбачає розгляд міжнародних відносин як процесу взаємодії політичних акторів у

---

³⁰ Davutoğlu A. The Three Major Earthquakes in the International System and Turkey // The International Spectator : Italian Journal of International Affairs. No. 48 (2). P. 1–11; Davutoğlu A. Turkey's Zero-Problems Foreign Policy // Foreign Policy. 2010. May 20. URL: <http://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreignpolicy/>; Interview by Mr. Ahmet Davutoğlu published in AUC Cairo Review (Egypt) on 12 March 2012 // Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. URL: http://www.mfa.gov.tr/interview-by-mr_-ahmet-davuto%C4%9Flu-publishedin-auc-cairo-review-_egypt_-on-12-march-2012.en.mfa

³¹ Туреччина у четвер планує схвалити членство Фінляндії в НАТО. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/30/7158894/>; Державний секретар США підкреслив важливість відносин між Вашингтоном та Туреччиною // VoaNews. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/den-respubliky-turehcyna/6291151.html/>

певний історичний період та історичних умов і форм розвитку цього процесу. Згідно з принципом історизму, розвиток зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході після біполярної епохи відбувався з урахуванням конкретних політичних, історичних, культурних та економічних умов міжнародних відносин наприкінці 20-го - початку 21-го століть. Згідно з цим принципом, реальність завжди є історично конкретною, водночас необхідно аналізувати явища і процеси в контексті динаміки їх розвитку, взаємозалежності та взаємозв'язку з іншими явищами економічного, міжнародного і політичного життя. Принцип об'єктивності був застосований через комплексний аналіз низки джерел щодо місця Близького Сходу у зовнішній політиці Турецької Республіки на початку 2000-х років. Критичне ставлення до поглядів інших дослідників та дотримання принципу ідеологічної толерантності дозволило з повагою поставитися до поглядів, які не збігаються з узагальненнями та висновками курсу. Принцип інклюзивності застосовується при аналізі теми у її внутрішніх та зовнішніх зв'язках.³²

Принцип методологічного плюралізму уможливив застосування широкого спектру методів гуманітарних та суспільних наук у процесі аналізу зовнішньополітичної парадигми турецької держави в близькосхідному регіоні.

Принцип системності зумовив розгляд Близького Сходу як єдиного політико-економічного простору, а міжнародних відносин у ньому - як цілісного комплексу, характеристики якого не зводяться до суми характеристик його окремих складових. У рамках системного підходу автор аналізує турецьку зовнішню політику як процес, пов'язаний з унікальними

---

³² Шергін С. О. Політологія міжнародних відносин: навч. посіб. Київ: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. С. 29-38.

закономірностями, притаманними турецькій державі, які визначають її особливості, спрямованість і перспективи розвитку.³³

Принцип логіки використовується в роботі для послідовного і гармонійного викладу матеріалу, а принцип багатофакторності - для комплексного розгляду всіх факторів, що впливають на еволюцію зовнішньої політики Турецької Республіки в близькосхідному регіоні.

Концепції відомих американських політологів З. Бжезинського, С. Хантінгтона та Г. Кіссінджера. Теорії цих вчених є важливими джерелами для розуміння деталей сучасних міжнародних політичних та економічних відносин, навіть якщо вони не торкаються питання зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході Велике значення для даного дослідження мали класичні праці з міжнародних відносин Г. Моргентау. Ці праці є важливим підґрунтям для аналізу міжнародних відносин країн регіону, зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході в постбіполярну епоху та концепції "нульових проблем з сусідами".³⁴

Щодо методів дослідження, то Марк Блок, один із засновників знаменитої школи "Анналів", попереджав, що "аналіз частин окремо, одну за одною, не призводить до пізнання цілого або навіть самих частин". Однак, продовжував він, "робота з реконструкції цілого може бути виконана тільки після аналізу". Точніше, вона є продовженням, змістом і виправданням аналізу". Іншими словами, використання різних методів дослідження. Автор використовував як загальнонаукові, так і конкретно-історичні методи.

У зв'язку з характером дослідження в роботі використано історико-генетичний метод. Суть цього методу полягає в послідовному описі характеристик, функцій і змін досліджуваної реальності в міру її

---

³³ Мощенко О. М. Близькосхідний вектор зовнішньої політики Турецької Республіки в постбіполярний період: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04; Чорномор. нац. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2017. 16 с.

³⁴ Kissinger Henry. World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History. Penguin Press. 2014. 532 p.

історичного руху. Цей метод максимально наближає нас до відтворення історії дійсності предмета дослідження. Використання цього методу в нашому дослідженні обумовлено тим, що еволюція зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході є явищем, яке розгортається в історичному та часовому контексті.

Метод структурно-функціонального аналізу дозволив виявити структурні компоненти у зовнішній політиці Турецької Республіки та виокремити зв'язки між ними, окремими фактами, подіями, явищами та функціями, що відповідають потребам системи. Цей метод був використаний у даному дослідженні для аналізу напрямків, методів і цілей близькосхідної політики Туреччини та їх еволюції після завершення біполярної епохи.³⁵ Метод типологізації дозволив суму первинної фактологічної інформації про досліджувану політичну реальність поділити на якісно визначені періоди на основі спільних рис, спадкоємності та послідовності подій. За допомогою цього методу показано еволюцію зовнішньої політики країни після розпаду Радянського Союзу, тобто після біполярної епохи, та розкрито причини цих змін.

Порівняльний метод дозволяє виявити відмінності та подібності в політиці Турецької Республіки з урахуванням особливостей історичного, географічного, соціально-економічного та політичного контексту. Цінність порівняльного правознавства полягає в його спрямованості на пошук явищ, які часто повторюються в міжнародних відносинах. Тут можна порівняти політику Туреччини щодо Близького Сходу в ранній республіканський період, період після Другої світової війни та постбіполярну епоху.³⁶

---

³⁵ Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. М.: Изд-во иностр. л-ры. 1957. С. 345-358.

³⁶ Мощенко О. М. Близькосхідний вектор зовнішньої політики Турецької Республіки в постбіполярний період: автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.04 / Мощенко Олександр Миколайович; Чорномор. нац. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2017. 16 с.

Загальнонауковий метод аналізу і синтезу, індукції і дедукції досліджує рух історичних об'єктів у просторі, окремі аспекти досліджуваного об'єкта, його характеристики і зв'язки між ними, водночас об'єднуючи різні складові складних явищ в єдине ціле, розширюючи попередній науковий досвід і створюючи нові знання. При цьому вона мислиться в статичному стані, незалежно від історичного розвитку. Виходячи з принципу методологічного плюралізму, ці методи дослідження можуть бути об'єднані для отримання більш повної картини еволюції зовнішньої політики Туреччини на Близькому Сході після завершення біполярної епохи³⁷.

Таким чином, це дослідження базується на концептуально-парадигмальному підході до аналізу міжнародної системи. Основними парадигмами політики міжнародних відносин, що використовуються в цій курсовій роботі, є теорії лібералізму та політичного реалізму.

---

³⁷ Кадім А. А. Еволюція регіональної політики Турецької Республіки. УДК 327:351.746. Київ. 2017. 252 с.

РОЗДІЛ 2

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

2.1. Близькосхідний вектор як провідний напрям зовнішньої політики Турецької Республіки наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Сьогодні турецький фактор відіграє дедалі важливішу роль практично в усіх питаннях на міжнародній арені, особливо в процесах, які відбуваються на Близькому Сході, і в розвитку двосторонніх і багатосторонніх відносин із країнами, які безпосередньо залучені до справ Близького Сходу або прагнуть прямо чи опосередковано вплинути на ситуацію там. До початку ХХІ століття значення Туреччини як регіонального і глобального гравця в очах інших країн було недостатньо велике через внутрішні економічні та політичні проблеми і слабкості, які особливо яскраво проявилися наприкінці 1980-х і в 1990-ті роки.

Нині Анкара формує свій зовнішньополітичний курс, визначає свої ключові інтереси в різних питаннях і цілеспрямовано намагається відстояти свої позиції не лише в регіоні, а й на міжнародній арені загалом, чого вона не робила з часів Османської імперії. Усе це неминуче призвело до того, що Турецька Республіка набула особливого статусу і набула значного впливу в нестабільному близькосхідному регіоні, що її оточує. Важливо визначити, що призвело до такого стану справ і як це вплине на становище країни у світі, а також на формування і реалізацію її зовнішньополітичного курсу і місце Близького Сходу в ньому в найближчі роки.

Для цього насамперед необхідно проаналізувати еволюцію внутрішньополітичної ситуації в країні та процес зміни балансу сил і настроїв у парламенті країни та серед її народу.³⁸

Туреччина - країна з унікальним поєднанням різних традицій - "кемалістського екстремістського секуляризму" та "ісламізму" 2001 року військові звинуватили прем'єр-міністра Н. Ербакана. Ербакана у спробі підірвати світську основу Туреччини і заборонили його партію У 2001 році вона розкололася на дві політичні сили: прихильників Ербакана - Партію щастя (СНР), очолювану Реджано Кутаном, який є прихильником Ербакана, та Партію справедливості та розвитку (АКР), очолювану колишнім мером Стамбула Р. Т. Ердоганом. Перша залишилася консервативною і традиціоналістською, а друга відмовилася від антизахідної риторики і заявила про свою підтримку членства Туреччини в ЄС.³⁹

Лише 2002 року АКР здобула безпрецедентну більшість із великим відривом, скориставшись загальною втомою населення від ліберальних економічних перетворень і взявши до уваги, що поріг проходження до парламенту було підвищено до 10%. Турецька громадськість стала менше довіряти ісламістам і лібералам, і в результаті жодна з партій, представлених у парламенті 1999-2002 років, не братиме участі в новому уряді.

Унаслідок одноосібного правління АКР у період з 2002 до 2007 року політичне та економічне життя в Туреччині стабілізувалося. Припинилася інфляція, було досягнуто стабільного економічного зростання у 8% на рік, Туреччина стала економікою, що найдинамічніше розвивається в Європі, скоротився розрив між багатими і бідними. На тлі зростання економічних показників Туреччина почала займати більш незалежну, зважену і прагматичну політичну позицію на міжнародній арені. Відносини з Росією,

---

³⁸ Сотниченко А. А. Особенности модернизации в Турции. Препринт. 2009. Вып. №11. Москва: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге. 435 с. С. 122.

³⁹ Там само. С. 123.

Іраном та арабськими країнами значно покращилися⁴⁰. Турецька Республіка виступила проти участі турецьких військ в іракській кампанії; відносини з ЄС підтримувалися на високому рівні; були проведені реформи, які були позитивно сприйняті країнами ЄС, що забезпечило високу підтримку правлячої партії населенням та її чергову перемогу на дострокових виборах 22 липня 2007 року; ПСР на чолі з Р. Ердоганом, також здобула історично важливу перемогу на чергових виборах 12 червня 2011 року.⁴¹

Вибори 2011 року продемонстрували вірність лінії, яку проводило політичне керівництво країни і керівництво ПСР, і неспроможність опозиційних сил, що спираються на єдину платформу, діяти на національному рівні. Зрештою, протиріччя, що існують між опозиційними партіями країни, мали хронічний характер, і на той час не було зроблено жодних спроб їх розв'язати.⁴²

Останнім часом успіх правлячої АКР поступово підринається низкою невирішених внутрішньополітичних проблем і зростанням напруженості в регіоні, пов'язаним із сирійським конфліктом, ескалацією курдського питання і появою на кордоні з Туреччиною нового утворення - "Ісламської держави Іраку і Леванту". Наприклад, результати парламентських виборів у Туреччині в червні 2015 року можуть слугувати доказом того, що АКР вперше за 13 років втратила право формувати єдиний уряд. Спроба правлячої партії отримати парламентську більшість безпосередньо пов'язана з її бажанням внести зміни до конституції країни і перейти від парламентської до президентської системи.

---

⁴⁰ Ульченко Н. Ю. Социально-экономическое развитие Турции в период правления Партии справедливости и развития. Турция в период правления Партии справедливости и развития: сборник статей, 2012. Москва: Институт Ближнего Востока. С. 64.

⁴¹ Балашов С. Вибори в Туреччині: вгору сходами, які ведуть униз, 17.06.2011. Газета «Дзеркало тижня». URL: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/vibori_v_turechchini_vgoru_shodami,_yaki_vedut_uniz.html

⁴² Там само

Це завдання, яке АКП не змогла виконати. Ця ідея виходила від нинішнього президента Реджепа Ердогана і досі лобіюється ним. Здебільшого це пов'язано з парламентсько-президентською системою Туреччини, згідно з якою повноваження президента суттєво обмежені Великими національними зборами, про що свідчать численні заклики Р. Ердогана на користь ПСР, незважаючи на контроль Р. Ердогана над провладною партією, незважаючи на контроль Р. Ердогана над провладною партією під час виборчої кампанії 2014-2015 років (незважаючи на те, що національне законодавство забороняє президенту підтримувати політичну партію під час парламентських виборів), політики здатні реалізувати її на користь ПСР, а не на користь ПСР, що не є частиною її політичного курсу, що не є частиною її політичного курсу, а є її частиною, що не є частиною її політичної стратегії.⁴³

У зв'язку з відсутністю міцності позицій між партіями в парламенті та неможливістю сформувати уряд, 1 листопада 2015 року парламент було розпущено та оголошено нові вибори. Як показують результати народного голосування, очікування турецьких виборців щодо стабільності та міркування національної безпеки виявилися вирішальними факторами у другому турі виборів.

2.2. Стратегічні пріоритети зовнішньої політики Туреччини на сучасному етапі та місце в них регіону Близький Схід

Анкара зайнялася серйозним переглядом своєї зовнішньополітичної позиції, усвідомлюючи важливість здійснення багатопольярної міжнародної політики. З початку 2000-х рр. можна помітити відмежування Туреччини від

---

⁴³ Габер Є. Парламентські вибори в Туреччині: народна демократія або демократія народів? // Дзеркало тижня. URL: http://gazeta.dt.ua/international/parlamentskivibori-v-turechchini-narodna-demokratiya-chi-demokratiya-narodiv-_.html

односторонньої орієнтації на Захід та спроби налагодження конструктивного діалогу із сусідніми державами, одночасно показуючи збільшення інтересу Турецької Республіки як до Близького Сходу, до Північної Африки, Балкан та Південного Кавказу. Інтенсивний інтерес Анкари до політичних процесів навколо турецьких державних кордонів, стурбованість справами сусідніх країн не могли не отримати широкого міжнародного резонансу. Світове експертне співтовариство та представники сфери масової інформації охрестили новий курс Туреччини доктриною "нового османізму" або "неосманізму". Як підкреслює А. Джілавян, неосманізм є новою зовнішньополітичною доктриною, яка спрямована на закріплення за Туреччиною статусу регіонального лідера, що взаємодіє з світовими акторами за принципом багатополлярності, використовуючи при цьому виключно політико-дипломатичні та економічні інструменти⁴⁴.

Сучасним зовнішньополітичним ідеологом Туреччини і найближчим соратником Ердогана є Ахмет Давутоглу (нар. 1959 р.), відомий політик, дипломат, політолог і науковець. Характерною рисою його стилю є захоплення неосманізмом як стратегією перетворення Туреччини на світову державу. Виходячи з унікального геополітичного положення країни, він запропонував нову систему регіонального балансу, тобто розрив із західною залежністю і початок домінування на колишньому османському просторі.⁴⁵

Ставши міністром закордонних справ у 2009 році, він почав втілювати свій грандіозний план у життя, спершу запровадивши концепцію "нуль проблем із сусідами", яка стала найпоширенішим з його принципів. На

---

⁴⁴ Джілавян А. С. Влияние Партии справедливости и развития на формирование новой внешнеполитической идеологии Турции // Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 85. С. 361.

⁴⁵ Davutoğlu A. Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu (Стратегічна глибина: Міжнародне становище Туреччини). İstanbul: Küre Yayınları, 2014. 584 s.

відміну від плану Ататюрка, ця доктрина мала на меті встановлення дружнього до Анкари режиму в сусідніх з Туреччиною країнах. Спочатку вона була застосована до актуальних регіонів, де турецький вплив останніми роками був обмежений, таких як Ірак, Вірменія та Кіпр. Однак під час переговорів турецька дипломатія часто займала жорстку, безкомпромісну позицію. Наприклад, за рік сторони зустрічалися понад 50 разів для вирішення кіпрського питання, але Міністерство закордонних справ завжди використовувало термін "турецька сторона" і включало в нього невизнану Турецьку Республіку Північного Кіпру.⁴⁶

Попри критику та скептицизм, політика "нульових проблем" створила сприятливі умови для розширення торговельно-економічних відносин в Азії та виходу Туреччини на нові ринки: згідно зі статистикою ЄС, турецька економіка пережила безпрецедентне зростання, а ВВП за час прем'єрства Р. Ердогана збільшився вчетверо. Ці перемоги підвищили авторитет Турецької Республіки серед країн-членів G20. Однак з початком Арабської весни ситуація змінилася, і Анкара втратила вплив на лояльні уряди низки країн.

Нерозважливі ставки на сумнівні "Братів-мусульман" в Єгипті та Тунісі, а також бездіяльність і непослідовність у вирішенні питання повалення Каддафі в Лівії сприяли втраті колишніх позицій на півночі Африки. У Сирії акцент був зроблений на опозицію, а Туреччина була втягнута у збройний конфлікт, що дозволило "третьій силі" втрутитися у внутрішню кризу; після більш ніж восьми років затяжних бойових дій режим Асада так і не був усунутий, а турецькі дипломатичні маневри сприймаються експертами як великий провал.⁴⁷

---

⁴⁶ Маврина Ю. В. Концепция внешней политики Турции Ахмета Давутоглу. Изд. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. История. Международные отношения. Саратов, 2014. Т. 14. Вып. 1. С. 70.

⁴⁷ Parlar Dal E., Oğuz Gök G. Locating Turkey as a «Rising Power» in the Changing International Order. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2014. Vol. XIX, № 4. P. 10

Таким чином, історичні та економічні зв'язки на Близькому Сході виявилися недостатніми для Турецької Республіки, щоб забезпечити собі провідну роль. У той час фокус уваги МЗС різко змістився на арабо-ізраїльський конфлікт. Однак Давутоглу "залякав" більшість арабських лідерів, які звикли розглядати Османську державу як колонію, спираючись на неоосманські методи, активно втручався в політичне життя арабів, що призвело до максимального напруження у відносинах з сусідами.

Переговори з Ізраїлем, який був важливим економічним партнером у регіоні, стали ще більш критичними. Зокрема, між 2014 і 2016 роками дипломатичні відносини з Тель-Авівом погіршилися до неприйняттого рівня. Туреччина стала на бік палестинців і регулярно критикувала ізраїльських чиновників у вкрай різкій формі, що призвело до того, що посередництво у врегулюванні конфлікту зайшло в глухий кут. Відносини остаточно погіршилися, коли вона відмовилася визнати Єрусалим столицею Ізраїлю.⁴⁸

Нестабільність турецької політики на Близькому Сході також пов'язана з давніми проблемами з курдами. Уряд стурбований їхнім статусом в Іраку та Сирії, де курди демонструють ознаки етнічної автономії⁴⁹. Побоюючись появи незалежних курдів на південно-східних кордонах і на турецькій території, глави держав зміцнюють курдські організації та запобігають їхньому поширенню. З огляду на напружені відносини між Анкарою та Робітничою партією, регулярні вуличні сутички у східних турецьких містах та нещодавні військові операції "Оливкова гілка" і "Весна миру", це питання також перешкоджає реалізації доктрини "нуль проблем".

---

⁴⁸ Duran B., Yılmaz N. Islam, Models and the Middle East: The New Balance of Power following the Arab Spring. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2013. Vol. XVIII, No. 4. P. 144.

⁴⁹ Михалькевич Г. Н. О «стратегической глубине» и «мягкой силе» дипломатии мудрой страны: Дисс. к.и.н. – Беларусь-Турция: пути сотрудничества. Минск, 2011. 9 с.

Конфлікт з Російською Федерацією, яка зайняла протилежну позицію в Сирії, також негативно вплинув на дипломатичні перспективи Туреччини. Особливо після збиття російського бомбардувальника у 2015 році. Після вбивства її посла в Анкарі роль Туреччини як посередника на Близькому Сході різко впала. За останнє десятиліття Туреччина перетворилася з регіональної потуги на самотнього вовка, а її проблеми з усіма сусідами лише посилюються. Що стосується українського уряду, то він зацікавлений у співпраці та інтенсивній взаємній торгівлі. Окрім давніх культурних зв'язків, обидві країни мають амбіції приєднатися до ЄС і мають спільні економічні проекти, включаючи транзитні операції. Однак у позиціях офіційних осіб щодо цього питання існують суттєві розбіжності.⁵⁰

Пік турецько-українського партнерства припав на початок 2010-х років, коли Ердоган відвідав Київ і запропонував створити зону вільної торгівлі та скасувати туристичні візи; під час політичної кризи 2014 року він підтримав президента Порошенка, заявив про відсутність порушення територіальної цілісності та засудив анексію Криму. Тим не менш, регулярне авіасполучення з півостровом не було припинено, а через кілька років Туреччина оновила свою політичну карту світу, навіть зробивши Крим частиною Російської Федерації.

Політика "нульових проблем" щодо України остаточно втратила свою актуальність у 2016 році, коли по дну Чорного моря почали прокладати магістральний газопровід "Турецький потік" з Росії. Ставши газовим хабом і транзитером газу на Балкани, Туреччина узурпувала цю роль в українській державі. Втрати Києва від відкриття нового газопроводу можуть скласти до 450 мільйонів доларів на рік, а його розширення може подвоїти втрати⁵¹.

---

⁵⁰ Маврина Ю. В. Концепция внешней политики Турции Ахмета Давутоглу. Изд. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. История. Международные отношения. Саратов, 2014. Т. 14. Вып. 1. С. 74.

⁵¹ ⁵¹ Köşer Akçapar Ş. International Migration and Diplomacy: Challenges and Opportunities in the 21st Century. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2017. Vol. XXII, № 4. P. 11

Така недалекоглядна зовнішня політика також виявилася потенційно дестабілізуючою для самої Туреччини. Після розбіжностей з президентом Ердоганом А. Давутоглу подав у відставку з посади прем'єр-міністра і голови Партії справедливості та розвитку в травні 2016 року. Через місяць новий уряд пережив спробу військового перевороту.⁵²

Сама стратегія "нуль проблем з сусідами" показала, що тиску на партнерів було недостатньо для забезпечення ролі Туреччини як великої регіональної держави. У світлі цих прорахунків нинішнє керівництво Анкари намагається проводити більш збалансовану і нелінійну політику, а його дипломатія все більше базується на принципах "м'якої сили". Хоча від ідей Давутоглу ще не відмовилися, його концепція практично зникла і подальших перспектив для неї немає.⁵³

Таким чином, за досить короткий проміжок часу політика "нульових проблем" значно згладила розбіжності між сусідніми країнами, що дозволило Туреччині перейти від суто національної політики до регіонального економічного і культурного діалогу і навіть до створення єдиної економічної системи, що об'єднує Балкани, Кавказ, Каспійське море, Центральну Азію і Північну Африку, з Анатолією в її центрі Реалізовано. Жоден з проектів не міг функціонувати без схвалення Туреччини, що підтверджує статус Анкари як впливового регіонального гравця і головної ланки в цьому процесі.⁵⁴

Однак така зміна балансу сил призвела до значного невдоволення з боку сусідніх країн і напруженості в усіх сферах політики "нульових

---

⁵² Köse T. Transformative Conflict Resolution in an Unstable Neighbourhood: Turkey's Conflict Resolution Efforts in the Middle East. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2013. Vol. XVIII. № 4. P. 177.

⁵³ Yeşiltaş M. Turkey's Quest for a «New International Order»: The Discourse of Civilization and the Politics of Restoration. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2014. Vol. XIX. № 4. P. 50

⁵⁴ Ateşoğlu Güney N., Korkmaz V. The Energy Interdependence Model between Russia and Europe: An Evaluation of Expectations for Change. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Autumn 2014. Vol. XIX, № 3. P. 41.

проблем". А боротьба за вплив між регіональними державами призвела до численних збройних конфліктів між колишніми торговельно-економічними партнерами⁵⁵. Таким чином, початкова ейфорія щодо широких можливостей нової стратегії змінилася усвідомленням складних геополітичних реалій, головним чином на Близькому Сході та в Чорноморському регіоні.

На сьогодні зовнішня політика Туреччини спрямована на захист інтересів Туреччини в нестабільному регіональному та глобальному середовищі, а також на формування умов для сталого миру та розвитку в нашому сусідстві та за його межами. У досягненні цієї основної мети Türkiye сприяє миру, процвітанню та стабільності в усьому світі. Керуючись нашою незмінною метою досягти «Миру вдома, миру у світі», як це було сформульовано засновником Турецької Республіки Мустафою Кемалем Ататюрком, Туреччина, як зазначено в головних документах, реалізує «Підприємливу та гуманітарну зовнішню політику», яка, за словами президента Р. Т. Ердогана, «відображає підприємливість і гуманітарні цінності нашої нації»⁵⁶.

Пандемія коронавірусу вплинула на весь світ за короткий проміжок часу та ще більше прискорила основні тенденції, які спостерігаються останнім часом у міжнародних відносинах. Глобально кажучи, Туреччина переживає період, що характеризується зростанням невизначеності, непередбачуваності, криз і конфліктів, що загрожують миру та стабільності поблизу нас, прискореного суперництва між різними державами, а також ерозією багатосторонності та універсальних цінностей. Міжнародна обстановка формується неадекватністю поточних механізмів глобального

---

⁵⁵ ⁵⁵ Duran B., Yılmaz N. Islam, Models and the Middle East: The New Balance of Power following the Arab Spring. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2013. Vol. XVIII, № 4. P. 139–170. URL: http://sam.gov.tr/wpcontent/uploads/2014/03/Duran_Yilmaz.pdf

⁵⁶ Türkiye's Enterprising and Humanitarian Foreign Policy. A Synopsis // Republic of Türkiye. Ministry of Foreign Affairs. URL: <https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mf>

управління, слабкістю, яка зростає в усьому світі, але особливо в нашому регіоні, зростанням нерівності та прискоренням цифровізації.

Щоб усунути загрози та виклики, що випливають із цього фону, і скористатися можливостями, що з'являються, Туреччина змушена проводити зовнішню політику, яка є сильною як на місці, так і за столом, реалізуючи проникливу та спритну дипломатію. У цьому відношенні Туреччина користується глибоко вкоріненими традиціями дипломатії та черпає силу з кількох факторів, включаючи її центральне географічне положення, багатий історичний досвід, міцні інституції, потужні людські ресурси та динамічну економіку. Таким чином, зовнішня політика Туреччини є втіленням мосту між традицією та майбутнім⁵⁷.

Відповідно до заповзятливого аспекту своєї зовнішньої політики, Türkiye використовує кілька взаємодоповнюючих політичних, економічних, гуманітарних і культурних інструментів і проводить дипломатію, яка мислить глобально, але також діє локально в кожному куточку світу. З 260 дипломатичними та консульськими представництвами Туреччина створила 5-ту за величиною дипломатичну мережу в світі.

Türkiye розвинула глобальну розгалужену мережу співпраці, включаючи Ради співробітництва високого рівня з 29 країнами, 4 міжурядові саміти та низку тристоронніх та інших багатосторонніх регіональних утворень. Туреччина підтримує тісні зв'язки з країнами Балкан, Близького Сходу та Північної Африки, Південного Кавказу, Південної та Центральної Азії. Окрім цих сусідніх регіонів, Türkiye поглиблює свою політику партнерства в Африці та виходить на країни Латинської Америки та Карибського басейну.

---

⁵⁷ Ibid.

РОЗДІЛ 3

ГОЛОВНІ ВЕКТОРИ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ

Р. Т. ЕРДОГАНА ТА ПОЗИЦІЇ США

Будучи одним із головних компонентів регіону Близького Сходу, Туреччина пов'язує стабільність, безпеку та добробут сусідніх країн безпосередньо зі своїми власними. З метою пошуку та підтримки стабільності та миру Туреччина підходить до регіональних викликів з довгостроковою перспективою. У зв'язку з цим, замість того, щоб шукати та підтримувати короткострокові та попередні рішення, Türkiye активно шукає стійкі рішення, які відповідають реаліям на місцях і які відповідають очікуванням людей у регіоні.

Встановлення міцного та всеосяжного миру на Близькому Сході, а також перетворення його на стабільний та процвітаючий регіон є спільним бажанням і метою міжнародної спільноти. У цьому контексті Туреччина з самого початку була твердим прихильником близькосхідного мирного процесу. Відповідно, Туреччина не лише намагалася розвивати двосторонні відносини в регіоні, але й докладала зусиль для створення атмосфери, сприятливої для регіональної співпраці⁵⁸.

Як частину своєї загальної перспективи щодо регіону, Туреччина прагне збільшити політичну, економічну, соціальну та культурну співпрацю та взаємодію з арабськими країнами, наскільки це можливо. У цьому контексті бачення Туреччини щодо свого майбутнього з арабськими країнами полягає у розвитку соціальної, економічної та культурної взаємодії в рамках стабільного середовища з політичного та безпекового погляду та на основі принципу «виграш-виграш». З таким баченням Türkiye бажає та

---

⁵⁸ Middle East Peace Process // Republic of Türkiye. Ministry of Foreign Affairs. URL: <https://www.mfa.gov.tr/middle-east-peace-process.en.mfa>

прагне підвищити процвітання та добробут не лише турецького народу, а й народів країн регіону⁵⁹.

3.1. Політика Туреччини щодо курдів на сучасному етапі. Реакція США

Курди - один з найдавніших народів на Близькому Сході, історія якого налічує 2 500 років. Курдистан, компактно населений курдський регіон на південному заході азіатського континенту, був розділений на чотири країни Близького Сходу (Туреччина, Ірак, Іран і Сирія)⁶⁰.

Курди - основний і автохтонний народ сучасного Курдистану, один з найдавніших народів Західної Азії. Однак В. Нікітін, відомий курдський дослідник, стверджує, що "якщо ми хочемо знати країну, населену курдами, ми не можемо керуватися лише умовним терміном "Курдистан", який змінюється в залежності від часу і простору, тому ми повинні шукати інший термін". Термін "курдський регіон" вважається більш доречним»⁶¹

Один із перших поділів курдського регіону відбувся у 1555 р. по лінії турецько-іранського кордону, яка з тих пір стала лінією війни⁶². Провідні країни світу (Росія, США, Англія, Франція) мали власні інтереси в районі проживання курдів. Під приводом допомоги курдським повстанцям вони мали на меті захопити регіони, багаті на поклади корисних копалин, зокрема нафти (Мосульський район, Кірчук). Таким чином, наявність нафти відіграла велику роль у політиці західних держав. Впродовж не одного

---

⁵⁹ Türkiye's Relations with the Arab Countries // Republic of Türkiye. Ministry of Foreign Affairs. URL: https://www.mfa.gov.tr/turkiye_s-relations-with-the-arab-countries.en.mfa

⁶⁰ Лазарев М. С. Курди й курдське питання. URL: <http://www.edu-zone.net>.

⁶¹ Казарев М. С. Курдистан в геополитическом аспекте. Восток. 1998. № 6. С. 40.

⁶² Блиценко И. П. Ближний Восток и международное право. М.: Наука, 1992. 264 с. С. 32.

століття будь-які прояви курдського національно-визвольного руху мали стихійний характер, була відсутня єдина ідея та стратегія боротьби. Курдський народ втратив свій шанс на отримання автономії під час Паризької мирної конференції, де курдська інтелігенція не змогла чітко сформулювати свої вимоги, щодо подальшої долі Курдистану. До кінця 20-х рр. XX ст. Курдистан був вже остаточно поділений між Туреччиною, Іраком, Іраном та Сирією.

Курдське етнічне питання набуло міжнародного значення понад століття тому і завжди було присутнє в близькосхідних відносинах і в політиці західних країн протягом цього періоду. З міжнародно-правової точки зору, суть курдського питання полягає в тому, що правлячий клас держави, яка розділила курдів, відмовляється надати їм можливість реалізувати своє право на самовизначення, а натомість час від часу вдається до політики геноциду та дискримінації. Курди ніколи не мали власної держави. За ними ніколи не визнавали жодних етнічних прав у жодній з країн, до складу яких на різних етапах їхньої історії входили курдські етнічні території⁶³. Найтрагічніше, що мільйони людей не мають власної держави - близько 20 мільйонів у Туреччині, 6-8 мільйонів в Іраку, 3-5 мільйонів в Ірані, близько 1 мільйона в Сирії та решта на Кавказі, в Центральній Азії та Європі. Курди, наприклад, є найбільшою етнічною групою в Сирії, що становить 10% від загальної кількості населення. Вони страждають від дискримінації, оскільки близько 300 000 з них не мають громадянства, незважаючи на те, що живуть у Сирії все своє життя. Їх називають "іноземцями" і "некорінними", вони не мають основних прав на вищу освіту, службу в державних установах або армії, і, перш за все, права голосу.⁶⁴

---

⁶³ Блищенко И. П. Ближний Восток и международное право. М.: Наука, 1992. 264 с. С. 25.

⁶⁴ Montgomery H. The Kurds in Syria: an existence denied. Book reviews International Affairs. 2006. Vol. 82. Num. 64 (July). P. 19.

У 2009 році Ердоган оголосив, що вирішуватиме курдську проблему мирним шляхом. За кілька років після цього навіть скептики повірили, що це можливо. Почалися мирні переговори і вибухів майже не було, була надія, що Ердоган вибудує стосунки з курдами. Вони отримали в Туреччині більше прав, але «Робітничча партія Курдистану» спочатку поставилася до цих намірів з підозрою, а коли з'ясувалося, що великих повноважень курди в Туреччині не матимуть, зовсім відійшла від цього процесу.

Цю партію в Туреччині називають терористичною. До філій РПК в інших країнах, насамперед, у Сирії, Туреччина ставиться так само. Тут виникають серйозні розбіжності не лише між Туреччиною та іншими країнами (насамперед, Росією, оскільки вона не визнала цю партію терористичною), а й Туреччиною та США, бо в очах американців сирійські курди – форпост у боротьбі проти Ісламської держави, справжніх терористів. Курди останніми роками дуже багато зробили для того, щоб послабити Ісламську державу, особливо на півночі Сирії. Американці допомагали курдам на півночі Сирії логістично і навіть військово-технічно.

Для Туреччини це дуже болісне питання. Військові в Туреччині сумнівалися, що Ердогану це вдасться ще 2009 року, і вважали, що Ердоган робить помилку. Вони стверджували, що завдяки переговорам РПК посилила свої позиції. Наразі військові можуть скористатися ситуацією та побудувати на курдській базі свої претензії до Ердогана. Він багатьох військових усунув від влади і навіть ув'язнив⁶⁵.

Ердоган зробив істотну спробу залучити курдів у політичну активність і перевести їхній протест у мирне русло. Відповідно до турецької конституції, всі громадяни Туреччини – турки. До Ердогана курдів у Туреччині називали гірськими турками. «Курдський прорив» Ердогана був

---

⁶⁵ Борділовська О.А., Кухта В.В. Моделі врегулювання курдської проблеми: досвід чотирьох близькосхідних країн. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 86. С. 401.

серйозною демократичною зміною у турецькій системі. Цей прорив зазнав фіаско.

Курди отримали можливість мовлення приватними каналами курдськими мовами, але це ні до чого не призвело. Курди хотіли як мінімум культурної автономії, але Ердоган дав зрозуміти, що у проекті реформи конституції федералізація не передбачена, чим озлобив навіть мирно налаштованих курдських активістів. Протести поступово переросли в не зовсім мирні, а керівництво Туреччини не стало миритися і активно розганяло демонстрації курдів водометами та сльозогінним газом.

Протести на півдні країни не висвітлювалися ЗМІ, вводилася заборона. На південному сході фактично триває громадянська війна, але висвітлення цього немає. Режим Ердогана від цих процесів може як виграти, так і програти. Попередні вибори партія Ердогана виграла завдяки тому, що він переманив націоналістично налаштовану частину електорату, і згуртуванню населення перед загрозою тероризму, насамперед курдського.

Завдяки терактам Ердоган підвищував собі рейтинг, заявляючи, що для боротьби із тероризмом йому потрібно запровадити президентське правління. Це тісно пов'язане із проблемою сирійських та іракських курдів. З іракськими курдами турки спробували політику залучення, але удари на північ від Іраку після теракту в Анкарі показали, що до кінця домовитися не вдалося. А сирійських курдів Туреччина сприймає як небезпеку і діє вкрай жорстко, щодня відкриваючи вогонь за їхніми позиціями, за що критикується не тільки Росією, а й США.⁶⁶

20 листопада 2022 року Туреччина завдала транскордонних ракетних ударів і авіаударів по Курдському автономному округу в Сирії. Дехто критикував спочатку стриману реакцію США на майже щоденні турецькі

---

⁶⁶ Duran B., Yılmaz N. Islam, Models and the Middle East: The New Balance of Power following the Arab Spring. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2013. Vol. XVIII, № 4. P. 139–170. URL: http://sam.gov.tr/wpcontent/uploads/2014/03/Duran_Yilmaz.pdf

авіаудари як "зелене світло". Можна стверджувати, що Ердоган не відмовився від загрози ескалації, а США стали більш рішучими. 2 червня міністр оборони США Ллойд Остін зателефонував турецькій стороні і висловив "рішучу незгоду" з початком нової турецької військової операції на півночі Сирії.⁶⁷

Те, як США дадуть відповідь на погрози Ердогана направити війська проти курдських партнерів США найближчими тижнями, вплине на глобальні проблеми безпеки.

Туреччина стверджує, що сирійські курди є союзниками курдського повстанського руху РПК на південному сході Туреччини. Це триває вже майже 40 років, і з обох сторін загинули десятки тисяч людей. Однак курдські союзники США в Сирії заперечують будь-які напади на Туреччину.

Центральне командування США і багато хто в Конгресі вихваляють сирійських курдів як хоробрих воїнів. Однак нинішня обережна реакція США, навіть після того, як турецька атака сталася поблизу американської військової бази, відображає важливу стратегічну роль, яку Туреччина, як член НАТО, відіграє в зусиллях альянсу проти Росії в Європі.⁶⁸

3.2. Позиція Туреччини щодо конфлікту в Сирії та ключові сфери двосторонньої взаємодії

У березні 2011 року на вулицях сирійських міст почалися масові протести. Люди виходили, щоб висловити обурення політичною ситуацією,

---

⁶⁷ Ердоган каже, що Туреччина не претендує на сирійські території. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/10/14/7228981/>

⁶⁸ Турецькі удари по курдських союзниках США викликають резонанс. Дзеркало тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/politics/turetski-udari-po-kurdskikh-sojuznikakh-ssha-viklikajut-rezonans-u-vijni-v-ukrajini-ap-news.html>

корупцією в уряді, а також арештом і тортурами групи студентів, яких затримали в місті Дераа через графіті, що засуджували дії президента Башара Асада. Урядові сили жорстоко придушували мітинги, але вже у липні 2011 року військові зі Збройних сил оголосили про формування Вільної сирійської армії – повстанського угруповання, яке прагне повалити уряд. Протести тривали й у 2012 році, а до 2013 року по всій країні з'явилися різні повстанські угруповання⁶⁹.

Події 2011 року в Сирії розгорнулися на тлі так званої «арабської весни» – хвилі протестів та збройних конфліктів, які охопили країни арабського світу: Єгипет, Туніс, Ємен, Лівію. Розвиток війни в Сирії призвів до появи терористичних збройних формувань ІДІЛ, які у 2014 році захопили значну частину територій Сирії та Іраку. До боротьби з ІДІЛ долучилися США разом із союзниками. Боротьбою з ІДІЛ офіційно пояснила свою участь в цьому конфлікті й Росія, яка направила до Сирії свої війська у 2015 році. Наразі ІДІЛ в Сирії фактично розгромлено, але війна досі триває, а Башар Асад, який успадкував правління Сирією у 2000 році, перейнявши владу від свого батька Хафеза аль-Асада, попри все обіймає посаду президента.

У 2020 році в Сирії сталася чергова ескалація. Щонайменше десятки турецьких солдатів було вбито внаслідок авіаударів у сирійській провінції Ідліб, яка останніми місяцями є осередком напруженості в сирійському конфлікті.

У ніч на 27 лютого ЗМІ повідомили про серію авіаударів у сирійській провінції Ідліб. Вони атакували позиції, на яких перебували турецькі війська. За даними турецької сторони, загинули 33 солдати (спочатку повідомляли про загибель тільки дев'яти).

---

⁶⁹ Конфлікт між Туреччиною та Сирією загострився. Що сталося, до чого тут Росія і що буде далі? Громадське телебачення. URL: <https://hromadske.ua/posts/konflikt-mizh-turechchinyu-ta-siryeyu-zagostrivsya-sho-stalosya-do-chogo-tut-rosiya-i-sho-bude-dali>

Невідомо, хто завдав авіаударів. Туреччина стверджує, що це були сирійські урядові війська на чолі з Башаром Асадом, проте Сирія поки що жодним чином не прокоментувала ці заяви.⁷⁰

Туреччина оголосила про удари у відповідь по "всіх виявлених цілях режиму Асада". Були задіяні як наземні сили, так і авіація. Державне інформаційне агентство Туреччини Anadolu заявило, що було вбито 1700 сирійських солдатів, але це не було підтверджено.⁷¹

На тлі цього інциденту міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу обговорив телефоном із генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом подальші дії (Туреччина є членом НАТО). Міністри оборони США і Туреччини також провели переговори.

Напередодні обстрілу сирійська опозиція оголосила про відновлення контролю над містом Саракеб, яке було відвойовано силами Асада. Саракеб межує зі стратегічно важливою автомагістраллю М5, і його контроль важливий для сирійського уряду.

Для Туреччини Ідліб має важливе значення як у плані безпеки, так і в геополітичному плані. Унаслідок наступу підтримуваного Росією сирійського уряду в Ідлібі на сирійсько-турецькому кордоні з'явилося понад мільйон біженців, які не хочуть жити під владою Башара Асада. Туреччина хоче не допустити їх на свою територію. У Туреччині вже перебувають 3,7 мільйона біженців із Сирії.

---

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Duran B., Yılmaz N. Islam, Models and the Middle East: The New Balance of Power following the Arab Spring. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2013. Vol. XVIII, № 4. P. 139–170. URL: http://sam.gov.tr/wpcontent/uploads/2014/03/Duran_Yilmaz.pdf

Встановивши контроль над Ідлібом, Анкара зможе не тільки зупинити понад мільйон біженців у цій провінції, а й повернути частину біженців, які вже перебувають на турецькій території, назад до Сирії.⁷²

Якщо сили Асада візьмуть під контроль Ідліб, Туреччині доведеться визнати, що всі її військові операції на півночі Сирії були марними. Тому Анкара відповіла на сирійський наступ в Ідлібі, направивши туди війська для утримання своїх позицій.

Туреччина загалом і президент Ердоган зокрема підтримували дружні стосунки з президентом Асадом із середини 2000 року, про що свідчать спільні фотографії з турецького узбережжя Середземного моря. З початком громадянської війни в Сирії все змінилося: Туреччина підтримує сирійську опозицію в її зусиллях з повалення Асада.

Туреччина підтримує сирійських повстанців з метою повалення режиму Асада. Очевидно, що Ердоган хоче мати вирішальне слово у формуванні міжнародного порядку після закінчення сирійського військового конфлікту. Про це свідчать його військові операції на турецькому кордоні. З огляду на досвід Османської імперії, прагнення уряду стати гегемоністською державою на Близькому Сході є явною ознакою того, що Туреччина⁷³.

Сторони конфлікту в Сирії просто не готові йти на переговори. Майже будь-які компроміси означатимуть капітуляцію країн у принципово важливих для себе питаннях. Головним полем бою стала провінція Ідліб, яку контролюють повстанці. Башар Асад зробив вже багато спроб знищити повстанські угруповання. Через це сотні тисяч біженців були вимушені тікати на територію Туреччини.

---

⁷² Світові гравці у Сирії: інтереси сторін. Dw.com. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/s-9874>

⁷³ Там само.

З метою посилення своїх позицій в Сирії, ведення війни з курдами та повернення біженців додому, Туреччина має в Ідлібі свої підрозділи.

Коли у 2018 році градус боротьби став занадто високим, Росія та Туреччина уклали Сочинський меморандум. В Ідлібі мала бути встановлена демілітаризована зона. Однак, по факту перемир'я постійно зривали. У порушенні перемир'я сторони звинувачували одне одного. Кожного разу це закінчувалось черговими кризовими перемовинами.

Туреччина звернулась по допомогу до НАТО. Втім, альянс не може повноцінно надати військову підтримку згідно з 5 статтею договору "про створення системи колективного захисту". Дія договору розповсюджується лише на території країн-членів. Туреччина ж зазнала обстрілів на території Сирії.

Іншими словами, НАТО міг би вислати війська на допомогу, але якщо б воєнні дії мали оборонний характер та велись на території Туреччини. Країнам альянсу не вигідно зараз вести війну з Росією, а тому Ердоган може розраховувати на підтримку десь на рівні заяв. Усе це спонукає Туреччину йти в напрямку деескалації конфлікту. Усі чутки про введення воєнного стану та оголошення війни Сирії не справдилися⁷⁴.

Таким чином, Туреччина є одним із ключових гравців у сирійському конфлікті. На думку експертів, "будь-хто, хто прагне досягти своїх цілей у Сирії, має брати її до уваги".

Цілі Анкари залишаються незмінними. По-перше, це створення в Дамаску поміркованого ісламістського уряду, подібного до Партії справедливості та розвитку Ердогана. По-друге, не допустити домінування Тегерана в регіоні. Турецький істеблішмент розглядає Іран як потенційну загрозу турецьким інтересам. Цей конфлікт триває з часів Османської та

---

⁷⁴ Конфлікт Туреччини та Росії в Сирії: що відбувається та чи буде війна? Наразі.Медіа. URL: <https://www.narazi.media/konflikt-turechchyny-ta-rosiyi-v-syriyi-shho/>

Перської імперій. По-третє, Туреччина прагне перешкодити курдам створити автономний регіон на півночі Сирії та створити оплот РПК.⁷⁵

З цією метою Анкара підтримує Вільну сирійську армію фінансовими, політичними та військовими засобами.

Недоліком участі Туреччини в сирійському конфлікті є велика кількість сирійських біженців. За даними Міністерства внутрішніх справ Туреччини, в країні зареєстровано два мільйони сімсот тридцять три тисячі біженців з Сирії, і їх утримання стає тягарем для турецьких фінансів: Президент Ердоган заявив, що витрати Туреччини на розселення біженців становлять понад 12 мільярдів доларів. Однак Європейський Союз виділив Анкарі 3 мільярди євро на переселення сирійців у рамках міграційної угоди з Туреччиною.

3.3. Пошук нового балансу у відносинах з Ізраїлем через погляд Америки

Після нормалізації дипломатичних відносин офіційний тон щодо Ізраїлю суттєво змінився, але Ізраїль, як і раніше, звинувачували в проблемах Туреччини. Наприклад, 20 грудня 2016 року журналіст Тамер Коркмаз написав в урядовій газеті "Новий світанок": "Робітничка партія Курдистану є терористичною організацією, як і рух ІДІЛ Фетхуллага Гюлена. Її місія полягає в досягненні цілей сіоністської Ліги хрестоносців".⁷⁶

Ізраїльські дипломати, які працюють у Туреччині, неодноразово повідомляли МЗС Ізраїлю про своє невдоволення турецькими ЗМІ та

---

⁷⁵ Що важливо знати про конфлікт у Сирії. Zn.ua. URL: https://zn.ua/ukr/international/scho-vazhливо-znati-pro-konflikt-u-siriyi-_.html

⁷⁶ Lindenstrauß Gallia. Turkey after the Referendum: The Ongoing Challenges. URL: http://www.inss.org.il/publication/turkey-referendum-ongoing-challenges/?offset=0&posts=undefined&outher=undefined&from_date=undefined&to_date=undefined

турецькими аналітиками. Жорстка риторика на адресу Ізраїлю була сконцентрована в телевізійній програмі турецького державного мовника TRT 1 про вигаданий замах на ізраїльського консула в Туреччині. Однак ані МЗС Ізраїлю, ані ізраїльські ЗМІ не відреагували на продовження антисемітських заяв, особливо у випадку з популярним турецьким телесеріалом 2009 року, в якому ізраїльські солдати були зображені як дітовбивці. Тоді Міністерство закордонних справ Ізраїлю зателефонувало послу Туреччини Огузу Челікколу і поінформувало його про цю проблему. Ця зустріч призвела до подальших розбіжностей і дипломатичного скандалу між Туреччиною та Ізраїлем.⁷⁷

Після нормалізації двосторонніх відносин основні події в Туреччині висвітлюються в ізраїльських ЗМІ, тоді як менш значущі події вже не мають такої привабливості, як під час дипломатичної кризи. Водночас турецькі ЗМІ виявляють менше інтересу до подій, пов'язаних з триваючою ізраїльською окупацією палестинських земель, але продовжують висвітлювати теми, пов'язані з сіонізмом і світовим єврейством.

Інтереси країн регіону спонукають до встановлення паритетних відносин. Початковим поштовхом до зближення між Ізраїлем і Туреччиною стало посилення стримування Сирії, яка межує як з Туреччиною, так і з Ізраїлем, а також продовження підтримки антитурецьких терористичних угруповань, таких як курдський сепаратистський рух "Робітнича партія Курдистану".

Ставлення двох країн до регіональних питань також говорить саме за себе. Туреччина виступає за єдиний Ірак і сильну центральну владу. Ізраїлю вигідний слабкий, розділений і навіть зруйнований Ірак. Анкара побоюється появи курдської держави, яку Ізраїль заохочував у минулому.

---

⁷⁷ Turkey's president raises tensions with criticism of Israel. URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/may/09/turkeys-president-raises-tensions-with-criticism-of-israel>

Позиції країн також відрізняються у сприйнятті Ірану. Зокрема, Ізраїль вбачає в Ірані реальну загрозу. Туреччина, незважаючи на ідеологічні розбіжності та напружені відносини з Тегераном, так не вважає. Спільні інтереси на Кавказі Підтримка Азербайджану в прикордонному конфлікті з Вірменією, який відновився в квітні 2016 року, є ще однією сферою спільних інтересів. І Ізраїль, і Туреччина підтримують Азербайджан, який є важливим джерелом нафти для Ізраїлю.

З точки зору стратегічних інтересів, Туреччина під керівництвом Реджепа Ердогана ніколи не матиме ідеальних відносин з Ізраїлем, але відновлення відносин стало перемогою реальної політики над ідеологічними розбіжностями. Примирення подолало перешкоди, змусивши обидві сторони усвідомити, що інша сторона є дуже важливим гравцем у дуже складному і нестабільному регіоні, і що відсутність повноцінних дипломатичних відносин залишає менше простору для прогресу в їхній політиці. Туреччина хотіла зменшити кількість проблем. Ердоган став свідком одночасного краху своєї зовнішньої політики і внутрішньої стабільності. За останнє десятиліття турецька стратегія "нуль проблем з сусідами" була призупинена, і країна зіткнулася з конфліктом майже на всіх зовнішніх фронтах, а також з курдським та ісламістським тероризмом всередині країни і небезпечним поділом всередині турецького суспільства.

Після підписання двосторонньої угоди про вільну торгівлю в 1997 році Ізраїль став головним експортним ринком Туреччини на Близькому Сході в 1999 році. Ізраїль також розглядає можливість широкомасштабних закупівель прісної води з Туреччини.⁷⁸

---

⁷⁸ Lindenstrauss Gallia. Turkey after the Referendum: The Ongoing Challenges. URL: http://www.inss.org.il/publication/turkey-referendum-ongoing-challenges/?offset=0&posts=undefined&outher=undefined&from_date=undefined&to_date=undefined

Відновлення переговорів щодо транспортування газу є частиною угоди про врегулювання. 13 жовтня 2016 року міністр національної інфраструктури, енергетики та водних ресурсів Ізраїлю Юваль Штайніц, близький до прем'єр-міністра Нетаньяху, зустрівся в Стамбулі з турецьким міністром Бератом Албайраком, щоб обговорити питання двостороннього газопроводу. Туреччина прагне диверсифікувати свій імпорт газу. Вона має внутрішні джерела постачання, але більш ніж на 50% залежить від Росії. Ізраїль має великий потенціал як надійне джерело постачання.

Для Ізраїлю, який шукає експортні напрямки, такі як трубопроводи до Європи, дешевше експортувати газ до Туреччини, ніж будувати трубопроводи до Кіпру та Греції, які також обговорюють енергетичну співпрацю з Ізраїлем. Навіть під час шестирічної перерви у відносинах двостороння торгівля фактично зросла з 3,1 млрд. дол. у 2010 році до 5,8 млрд. доларів у 2014 році. Водночас сирійська війна підвищила значення Ізраїлю як транзитного варіанту для торгівлі з Європи і Туреччини до Йорданії та Перської затоки. Якщо економічна співпраця зближувала Ізраїль і Туреччину навіть тоді, коли дипломатичні відносини були в найгіршому стані, то, ймовірно, вона ще більше зміцниться, коли дипломатичні відносини будуть повністю відновлені.

Існують перешкоди на шляху ізраїльсько-турецького примирення, зокрема

1. Непередбачуваність Реджепа Ердогана; до обрання Ердогана головою ісламської партії, Партії справедливості і розвитку (ПСР), у 2003 році Ізраїль і Туреччина були близькими партнерами, які поділяли багато стратегічних інтересів і прагнень як прозахідні союзники. Зв'язки між Ізраїлем і домінуючим турецьким військовим істеблішментом були особливо міцними. Однак ситуація змінилася, коли до влади прийшов Ердоган. Його світогляд є яскраво вираженим ісламістським, антизахідним і антисіоністським, і він має великі амбіції відновити позицію Туреччини як лідера мусульманського світу. Це призвело до популістської риторики

антисціонізму та антисемітизму: після невдалого перевороту проти себе в липні 2016 року Реджеп Ердоган зачистив опозицію і консолідував свою владу. Вплив військових різко зменшився.

Відомі особисті зіткнення з ізраїльськими лідерами. Публічна незгода Ердогана з Шимоном Пересом на Всесвітньому економічному форумі (Давос) у 2009 році, після насильства між Ізраїлем і ХАМАС у Газі, означала помітне погіршення відносин. Туреччина не висловила співчуття Ізраїлю після смерті Переса у вересні 2016 року. Після спроби перевороту в Туреччині речник МЗС Ізраїлю Еммануель Нахшон заявив, що "Ізраїль поважає демократичний процес у Туреччині і хоче, щоб процес примирення між Туреччиною та Ізраїлем продовжувався", а Ердоган, як повідомляється, був роздратований тим, що Ізраїль прямо не засудив У доповіді говориться, що Ердоган був роздратований тим, що Ізраїль прямо не засудив його. Така напруженість не сприяє розвитку політичних відносин і завжди знаходиться під загрозою загострення.

Крім того, внутрішні проблеми Туреччини під керівництвом Реджепа Ердогана також можуть вплинути на дипломатію. Після спроби державного перевороту уряд Ердогана посилив репресії проти внутрішніх опонентів, що широко критикується на Заході як ознака зростання нетерпимості, диктатури і репресій. Влада Ердогана ще більше зміцниться, якщо йому вдасться проштовхнути конституційну реформу, яка перетворить Туреччину на президентську республіку, з Ердоганом як главою держави, главою уряду і головою правлячої партії, який потенційно перебуватиме при владі ще два терміни до 2029 р. У січні 2017 р. парламент Туреччини запровадив систему виконавчих президентів 18 статтею нової конституції, а референдум щодо неї відбувся 16 квітня.⁷⁹

---

⁷⁹ Каспрук В. Чи існують нові підходи до врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту? URL: https://gazeta.dt.ua/international/chi-isnuyut-novi-pidhodi-dovregulyuvannya-palestino-izrayilskogo-konfliktu-_.html

2. ХАМАС, Газа і Єгипет Палестинське питання, схоже, є фактором, що посилює глибоку антипатію Реджепа Ердогана до Ізраїлю. Ердоган назвав Туреччину важливим політичним і фінансовим прихильником Хамасу, визнавши діяльність Хамасу в Туреччині, вимагаючи припинення ізраїльської блокади моря Гази, регулярно зустрічаючись з лідером Хамасу Халедом Машаалем і беручи на себе провідну роль у відновленні Гази. Угода дозволяє Туреччині відігравати важливу роль у секторі Газа, зокрема, у вирішенні кризових ситуацій, пов'язаних з водо- та електропостачанням. Про це свідчать нещодавні зобов'язання Туреччини надсилати паливо для пом'якшення гострої енергетичної кризи в Газі і направляти офіційних осіб до Гази через Ізраїль для надання допомоги.⁸⁰

Однак відновлення бойових дій між Ізраїлем і ХАМАСом може стати випробуванням для стійкості угоди і нестабільної ситуації в Газі. Так, під час військової ескалації "Литий свинець" у секторі Газа у 2008-2009 роках Ердоган різко засуджував Ізраїль, звинувачуючи його в "етнічних чистках", а в 2012 році назвав Ізраїль "терористичною державою". 21 листопада 2016 року в інтерв'ю ізраїльським ЗМІ та в інтерв'ю він заявив: "Я не згоден з тим, що зробив Гітлер, і я не згоден з тим, що зробив Ізраїль у Газі", що викликало сильну негативну реакцію в Ізраїлі.⁸¹

Однією з ключових особливостей ізраїльсько-турецької угоди про примирення була вимога Ізраїлю до Туреччини припинити діяльність ХАМАСу в Туреччині. Однак Ізраїль вважає, що ХАМАС продовжує діяти в Туреччині і що його спроби організувати тероризм на Західному березі річки Йордан спрямовуються Туреччиною.⁸² Тим часом Ізраїль також

---

⁸⁰ Кравченко В. Ісламський султанат епохи Ердогана. URL: <https://gazeta.dt.ua/international/islamskiy-sultanat-epohi-erdogana-.html>

⁸¹ Nir Arad. Current Israel-Turkey relations as expressed by the media. URL: <http://dayan.org/content/current-israel-turkey-relations-expressed-media>

⁸² Каспарук В. Чи існують нові підходи до врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту? URL: <https://gazeta.dt.ua/international/chi-isnuyut-novi-pidhodi-dovregulyuvannya-palestino-izrayilskogo-konfliktu-.html>

чутливий до занепокоєння єгипетського режиму, який у 2013 році розірвав відносини з Туреччиною у відповідь на підтримку Туреччиною "Мусульманського братства". Єгипет виступає проти розширення влади ХАМАСу. Зрештою, добрі відносини з Єгиптом для Ізраїлю важливіші, ніж добрі відносини з Туреччиною. Відновлення відносин могло б створити позитивну вісь співпраці для стримування наслідків сирійського конфлікту, включаючи протидію загрозі ІДІЛ та подібних угруповань, а також створити нові канали підтримки гуманітарних зусиль у секторі Газа. Крім того, це може прокласти шлях для майбутньої енергетичної співпраці, яка в довгостроковій перспективі може стати основою ізраїльсько-турецьких відносин і зробити ізраїльський газ доступним на європейському ринку. Водночас, готовність Ердогана до примирення слід розглядати як прагматичний крок, а не як ознаку глибоких змін у його світогляді з одного боку, Туреччина історично мала тісні відносини з Ізраїлем, і обидві країни поділяють спільний інтерес у регіональній стабільності та безпеці. Однак нещодавня напруженість між двома країнами погіршила ці відносини, оскільки Туреччина критикувала Ізраїль за його поведінку з палестинцями та його участь у військових конфліктах у регіоні.

З точки зору Америки, пошук Туреччиною нового балансу створює як можливості, так і проблеми. Тісніші відносини між Туреччиною та Ізраїлем могли б сприяти стабільності та безпеці в регіоні, що було б вигідно американським інтересам. З іншого боку, такі відносини можуть суперечити підтримці Америкою інших регіональних союзників, таких як Саудівська Аравія та Єгипет, і можуть ускладнити поточні зусилля щодо досягнення тривалого миру між Ізраїлем та його сусідами.⁸³

---

⁸³ Габер Є. В. Турецько-американські відносини в контексті Великого Близького Сходу: перспективи та проблеми співробітництва / Є. В. Габер // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 90. – Част. I. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2010. – С. 9 – 11.

Зрештою, ключем до пошуку нового балансу Туреччини у відносинах з Ізраїлем буде заохочення відкритого діалогу та співпраці між усіма залученими сторонами. Це вимагатиме ретельної дипломатії та готовності прислухатися до різних точок зору та інтересів, а також відданості пошуку рішень, які сприятимуть регіональній стабільності та безпеці для всіх. Тільки працюючи разом, ми можемо сподіватися на досягнення тривалого миру та процвітання в цьому складному та складному регіоні.

РОЗДІЛ 4

ВПЛИВ США НА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ БЛИЗЬКОСХІДНОГО ВЕКТОРУ ТУРЕЧЧИНИ

4.1. Суперечливість відносин Туреччина-США

Стратегічне партнерство між США і Туреччиною було започатковано Угодою про економічне співробітництво між США і Туреччиною (зі змінами, внесеними в 1950, 1951 і 1952 роках), підписаною в 1948 році, яка стала першим кроком Туреччини до євроатлантичної структури.⁸⁴

Стратегічне партнерство між Сполученими Штатами і Туреччиною ще більше зміцнилося завдяки низці двосторонніх угод і домовленостей з політичних, військових та економічних питань. Туреччина продовжує визнавати Сполучені Штати важливим стратегічним партнером у політичній, економічній, військовій та безпековій сферах. Це зумовлено низкою факторів, серед яких залежність Туреччини від американських озброєнь і поставок зброї, підтримка США в отриманні кредитів МВФ і Світового банку для Національної програми економічної стабілізації, лобювання адміністрацією США інтеграції Туреччини до Європейського Союзу, а також прибуткові проекти і контракти для турецьких компаній у процесі післявоєнної відбудови Іраку. Анкара має тісні зв'язки зі США через свої зобов'язання перед блоком НАТО, який вона вважає єдиним усталеним

---

⁸⁴ Ірхін О. Витоки стратегічного союзу США і Турецької республіки: договір 1948 р. Дослідження світової політики. Збірник наукових праць Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Вип. 26. 2004. С. 164-172.

механізмом забезпечення глобальної та регіональної безпеки і застосування сили в разі необхідності.⁸⁵

Двосторонні відносини між Сполученими Штатами і Туреччиною зазнали значних трансформацій з моменту створення альянсу під час холодної війни. Ця трансформація загалом відбувалася наступним чином: військово-політичний союз (1950-1990), розширене партнерство (1991-1999), стратегічне партнерство (1999-2001) і партнерство заради демократії (9/11/2001-2008)⁸⁶. Сьогодні співпраця дуже активно розвивається в питаннях, де національні інтереси двох країн збігаються, в той час як в питаннях, де інтереси двох країн перетинаються, виникають серйозні кризові ситуації.

На думку американських аналітиків, відносини між двома країнами зазнають різних змін і змінюються стереотипи американсько-радянського співробітництва: "оплот проти Радянського Союзу", "союзник НАТО" і "міст між Сходом і Заходом" доповнюються новими поняттями, такими як "енергетичний хаб" і "блискучі нові ринки".⁸⁷

США і Туреччина були союзниками під час критичної холодної війни і Корейської війни, а Туреччина відіграла активну роль під час Балканських війн у 1990-х роках, беручи участь у миротворчих операціях. США підтримували Туреччину в її ролі енергетичного хабу Євразії, ведучи переговори щодо проекту Баку-Тбілісі-Джейхан та інших енергетичних проєктів; Туреччина є важливим членом альянсу, маючи другу за величиною військову силу в НАТО; американсько-турецькі відносини ще

---

⁸⁵ Ратніков М. І. Безпековий вимір стратегічного партнерства США – Туреччина. URL: www.kyuu.edu.ua/vmv/v/p04/11_ratni.pdf.

⁸⁶ Габер Є. Американо-турецький альянс на сучасному етапі: стратегічні партнери чи стратегічні суперники? Дослідження світової політики. Збірник наукових праць Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Вип. 43. 2008. С. 122-131.

⁸⁷ Bryza M. Invigorating the U.S.-Turkey Strategic Partnership. June, 2008. URL: <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/106232.htm>Davuto

більше загострилися в березні 2003 року, коли Анкара відмовилася дозволити американським військам пройти через північний Ірак. Турецько-вірменські відносини залишаються фактором, що ускладнює поліпшення американсько-турецьких відносин⁸⁸. Поворотним моментом у відносинах між Туреччиною і США став 2007 рік, коли Робітнича партія Курдистану (РПК) була оголошена США "ворогом Туреччини, ворогом Іраку і, відповідно, ворогом США", що призвело до поглиблення стратегічного партнерства і розширення співпраці в таких сферах, як енергетика, економіка, безпека і демократія.⁸⁹

В останні роки Туреччина і США співпрацювали в Середземномор'ї, Перській затоці, Центральній Азії та Кореї, але інтереси Туреччини і США розходяться на Балканах, в Центральній Азії, на Кавказі та Близькому Сході. У новій реальності традиційні стратегічні відносини Туреччини із Заходом слабшають. Туреччина поступово віддаляється від США і Європи і зближується з Росією і мусульманським світом.

Туреччина залишається союзником США і хоче приєднатися до Європи, але вона перебуває в процесі самостійної переоцінки власних політичних інтересів і, в деяких випадках, вільна від вказівок США і Європи. Зміни у зовнішній політиці відбулися ще до того, як пан Давутоглу вступив на посаду. Після бомбардувань Гази пан Ердоган переглянув свою традиційну близькість до Ізраїлю і припинив участь у полеміці щодо близькосхідного миру на Всесвітньому економічному форумі у 2008 році.⁹⁰

---

⁸⁸ McNamara S., Cohen A., Phillips J. Countering Turkey's Strategic Drift. The Heritage Foundation. URL: <http://www.heritage.org/research/reports/2010/07/counteringturkey-s-strategic-drift>

⁸⁹ Bryza M. Invigorating the U.S.-Turkey Strategic Partnership. June, 2008. URL: <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/106232.htm>Davuto

⁹⁰ Габер Є. В. Регіональний вимір турецько-американських відносин в постбіполярний період : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Євгенія Василівна Габер ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2014. 230 с.

У 2021 році держсекретар США Ентоні Блінкен заявив, що Сполучені Штати хочуть розширити своє партнерство з Туреччиною". Туреччина є важливим союзником і партнером США по НАТО. Протягом десятиліть Туреччина підтримує Сполучені Штати і міжнародне співтовариство у протистоянні глобальним викликам. Наші міцні відносини ґрунтуються на тісній торговельній, дипломатичній і безпековій співпраці. Глибокі міжлюдські стосунки між Туреччиною і Сполученими Штатами охоплюють кілька поколінь і мають вирішальне значення для міцності наших відносин".

Заява МЗС з'явилася в той час, коли відносини Туреччини із Заходом вже деякий час перебувають у кризі, а також після того, як президент Ердоган оголосив, що не бажає, щоб посли 10 країн, у тому числі США, відвідали країну. Заява президента Ердогана про намір вислати дипломата була зроблена 23 жовтня у відповідь на заклики звільнити турецького правозахисника і філантропа Османа Кавала.⁹¹

Як повідомляє "Голос Америки", Ердоган відмовився від своїх намірів після того, як посольства Канади, Франції, Фінляндії, Данії, Німеччини, Нідерландів, Нової Зеландії, Норвегії, Швеції та США опублікували в Twitter заяви про те, що, відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні відносини, вони не мають наміру втручатися у внутрішні справи Туреччини.⁹²

Червень 2018 р. США запровадили обмежувальні тарифи на турецьку сталь і алюміній, а Туреччина у відповідь запровадила мита на товари зі США з обсягом торгівлі 1,8 млрд доларів США; 1 серпня США запровадили санкції проти двох турецьких міністрів у зв'язку зі справою американського пастора, якого звинувачують у підтримці тероризму в Туреччині. Ердоган

---

⁹¹ Державний секретар США підкреслив важливість відносин між Вашингтоном та Туреччиною. VoaNews. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/den-respubliky-turechcyna/6291151.html/>

⁹² Там само.

заявив, що у відповідь Анкара заморозить активи двох американських міністрів.

У зв'язку зі справою пастора Брансона 2018 року Туреччина закликала США поважати незалежність судової влади. Прессекретар президента Туреччини Реджепа Таїпа Ердогана Ібрагім Калін вважає, що адміністрація президента США Дональда Трампа хоче почати глобальну економічну війну, запроваджуючи тарифи і санкції. Раніше міністр фінансів США Стівен Мнучин заявив, що санкції проти Туреччини можуть бути посилені, якщо американського пастора Ендрю Брансона не буде звільнено. Туреччина звинувачує Брансона в шпигунстві та змові з метою повалення уряду, і 15 серпня суд відхилив ще одне клопотання захисту про звільнення пастора з-під домашнього арешту.⁹³

На початку серпня 2018 р. президент США Дональд Трамп заявив про підвищення мит на турецькі сталь та алюміній з 25 до 50 відсотків. Турецька ліра втратила 20% своєї вартості проти долара після цього рішення.

Туреччина у відповідь підвищила мита на авто, алкоголь і тютюн із США. Ердоган також заявив, що Анкара розпочне бойкот американської електронної продукції⁹⁴.

За цей рік турецька ліра вже втратила 40% своєї вартості, здебільшого через хвилювання про розширення президентського впливу на економіку та конфлікт зі Сполученими Штатами.

В листопаді 2018 р. США і Туреччина оголосили про взаємне скасування санкцій. Обмежувальні заходи стосувалися міністрів внутрішніх справ і юстиції. Як зазначає Reuters, США виключили зі списку Магнітського міністра внутрішніх справ Туреччини Сулеймана Сойлу і міністра юстиції Абдулхаміда Гюля. Туреччина своєю чергою скасувала

---

⁹³ Туреччина звинуватила США в прагненні до економічної війни. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/turtsiya-obvinila-ssha-stremlenie-ekonomicheskoy-1534985092.html>

⁹⁴ Там само.

санкції щодо міністра юстиції США Джеффа Сешнса і міністра внутрішньої безпеки Кірстена Нільсена⁹⁵.

У вересні 2017 року Туреччина підписала з Росією договір на постачання зенітно-ракетних комплексів С-400. Ці комплекси можуть використовуватись не тільки для протиповітряної, але і для протиракетної оборони.

Ця угода викликала різку реакцію з боку США. Американська сторона, зокрема, зазначила, що російська система не сумісна з системою НАТО. Тому Туреччина не може бути членом Об'єднаної системи протиракетної оборони. Американський сенатор також нагадав, що Росія перебуває під санкціями і що ці санкції поширюються і на закупівлю російської зброї. У цьому контексті США вимагали від Туреччини дотримуватися американського законодавства щодо санкцій проти Москви.

Навесні 2018 року в Конгресі лунали заклики заблокувати продаж новітніх винищувачів F-35 Туреччині, якщо Анкара не відмовиться від купівлі російських зенітних систем. У червні президент США Дональд Трамп пообіцяв поставити літаки. Однак Конгрес США запропонував поправку до оборонного бюджету, в якій йдеться про те, що міністр оборони повинен переглянути доцільність постачання новітніх американських літаків країнам, які купують російські зенітні системи⁹⁶.

Суперечка між двома країнами частково впливає з обурення турецьких офіційних осіб співпрацею США з курдськими ополченцями в Сирії. Анкара вважає ці ополченці фракцією Робітничої партії Курдистану (РПК), яка бореться за курдську автономію з 1984 року. У Туреччині вона вважається терористичною організацією.⁹⁷

---

⁹⁵ США і Туреччина оголосили про взаємне скасування санкцій, LB.Ua. URL: https://lb.ua/world/2018/11/02/411469_ssha_turtsiya_obyavili_vzaimnoy.html

⁹⁶ Як Туреччина та США сваряться через винищувачі. І до чого тут Росія? BBC News. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44998829>

⁹⁷ Там само.

Туреччина хоче збільшити закупівлю газу у США у вересні 2022 року, щоб ділитися ним зі своїми європейськими сусідами, заявив Реджеп Таїп Ердоган, реагуючи на енергетичну кризу, яка вибухнула у 2022 році після вторгнення Росії в Україну. "Ми хочемо збільшити кількість газу, який ми купуємо у США в майбутньому на більш вигідних умовах", - сказав Ердоган групі американських бізнесменів у Нью-Йорку пізно ввечері в середу.

Туреччина і Сполучені Штати шукають шляхи відновлення відносин, які в останні роки загострилися через низку суперечок, у тому числі через купівлю Анкарою російської системи протиракетної оборони.⁹⁸

Туреччина є транзитною країною для азербайджанського газу через Трансанатолійський газопровід, який проходить через Грецію і з'єднується з іншим газопроводом до Італії.

Туреччина купує газ з різних джерел, включаючи Росію, Азербайджан, Алжир, Росію, Азербайджан, Алжир і США, і транспортує його до Греції та Болгарії окремими трубопроводами. У першому кварталі 2022 року США стали найбільшим постачальником ЗПГ до Туреччини.

Під час зустрічі на полях саміту Шанхайської організації співробітництва президенти Туреччини і Росії Реджеп Таїп Ердоган і В. Путін домовилися про оплату Анкарою 25% російського газу в рублях. Домовленість про те, що Туреччина платитиме за частину російського газу в рублях, була досягнута під час зустрічі Путіна і Ердогана в Сочі на початку серпня 2022 року.⁹⁹

Лютий 2023 р. США попередили Туреччину, що для неї буде неприйнятним уникати санкцій проти Росії. Брайан Нельсон, чиновник Міністерства фінансів США, відповідальний за санкції, заявив, що "не дивно, що Росія активно намагається використати свої історичні економічні

---

⁹⁸ Туреччина хоче збільшити постачання газу зі США. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/22/691760/>

⁹⁹ Там само.

зв'язки з Туреччиною", додавши, що "питання в тому, як Туреччина відповість".¹⁰⁰

Хоча Анкара принципово виступає проти широких санкцій проти Росії, Туреччина заявила, що не буде їх порушувати, і закликала Захід надати докази порушень обмежень.

У серпні 2022 року Сполучені Штати також рішуче засудили можливу допомогу Туреччини Росії. Як повідомляє Politico з посиланням на неназваних американських чиновників, "Вашингтон може порадити західним компаніям скоротити свої економічні зв'язки з Туреччиною, якщо Анкара і Москва домовляться про "формальне економічне партнерство".¹⁰¹ Американський чиновник зазначив, що якщо Туреччина укладе формальне економічне партнерство з Росією, Вашингтон може розглянути можливість рекомендувати західним компаніям припинити або скоротити свої економічні зв'язки з Анкарою.

«Ми вважаємо, що Туреччина має бути глобальним напрямком для бізнесу та капіталу, але тісніші відносини з Росією створять реальні ризики для інтеграції Туреччини з рештою світу», – сказав чиновник¹⁰².

В лютому 2023 р., в ході спільної пресконференції держсекретаря США Ентоні Блінкена та міністра закордонних справ Мевлюта Чавушоглу в Анкарі, держсекретар США заявив: «Ми вважаємо позитивною підтримку Туреччиною територіальної цілісності України. Дуже важливою є допомога слаборозвиненим країнам за зерновою угодою. Водночас важлива й імплементація Конвенції Монтре для захисту Чорного моря та захисту узбережжя України. Сполучені Штати високо цінують давнє членство Туреччини в НАТО. Туреччина та США також продовжують співпрацю з

---

¹⁰⁰ США попередили Туреччину про неприпустимість обходу санкцій проти Росії. VoaNews. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/6948752.html>

¹⁰¹ США закликають західні компанії піти з Туреччини у разі її зближення з РФ – ЗМІ. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/08/18/690552/>

¹⁰² Там само.

питань міжнародного тероризму. Відносини Туреччини з Грецією та Вірменією дуже важливі»¹⁰³.

Держсекретар США заявив, що адміністрація Байдена підтримує позицію Туреччини щодо надання винищувачів F-16. «Адміністрація Байдена надає дуже сильну підтримку Туреччині в модернізації та продажу F-16. Як союзнику по НАТО та дружній країні, для Туреччини дуже важливо діяти на найвищому рівні щодо національних інтересів та інтересів Альянсу. Наші спільні оперативні можливості в рамках НАТО дуже важливі», – сказав Блінкен.

Загалом, зовнішня стратегія Туреччини передбачала власний послідовний курс, раціонально обґрунтований її керівництвом. З призупиненням дипломатичного процесу щодо європейської інтеграції уряд передбачувано переглянув головну вісь своєї зовнішньої політики, змістивши її в бік Близького Сходу¹⁰⁴.

В одній з останніх доповідей Конгресу США від 6 червня 2023 р., присвяченій головним проблемам в американсько-турецьких відносинах після президентських виборів у Туреччині (травень 2023 р.), аналітики-міжнародники Джим Занотті та Клейтон Томас підкреслюють, що десятиліттями Туреччина тісно покладалася на Сполучені Штати та НАТО в обороні та співробітництві, проте нині турецькі лідери вказали на зацікавленість у зменшенні своєї залежності від Заходу, і це може частково пояснити готовність узгоджувати деякі дії з Росією¹⁰⁵. Проте Туреччина зберігає значні розбіжності з Росією, зокрем а, в питаннях Сирії, України, Лівії та Вірменії/Азербайджану. Майбутній зовнішньополітичний курс

---

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Демчишак Р. Основні напрями та пріоритети зовнішньої політики Туреччини в період президенства Реджепа Ердогана. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2020. Вип. 30. С. 130-136.

¹⁰⁵ Turkey (Türkiye): Major Issues, May 2023 Election Results, and U.S. Relations // Congressional Research Service. June 6, 2023. URL: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R44000.pdf>

Туреччини може частково залежати від того, наскільки охоче Туреччина ризикує створити напруженість або розірвати традиційні відносини із західними державами, будуючи інші глобальні відносини.

Основні питання на порядку денному 2023 року у відносинах США-Туреччина, на думку аналітиків Конгресу США, такі: Росія, Швеція-Фінляндія-НАТО та Греція¹⁰⁶.

Після вторгнення Росії в Україну в 2022 році Туреччина стикається з проблемами у збалансуванні відносин з двома країнами та управлінні доступом до Чорного моря, що має наслідки для американсько-турецьких відносин. Певною мірою, Ердоган намагався зміцнити економіку Туреччини, яка перебуває в стані боротьби, шляхом поглиблення економічних та енергетичних зв'язків з Росією. Ердоган міг би оцінити, що західні санкції проти Росії дають Туреччині більше важелів впливу на ці угоди. Водночас Туреччина розширила оборонну співпрацю з Україною¹⁰⁷.

Туреччина схвалила Фінляндію в НАТО членство в березні 2023 року, але обумовила остаточне схвалення Швеції тим, що вона вживе заходів проти людей, яких Туреччина вважає терористами. Давні суперечки між Грецією та Туреччиною щодо територіальних прав в Егейському морі та у Східному Середземномор'ї загострилися у 2022 році на тлі посилення стратегічної співпраці США з Грецією, але напруга дещо зменшилася на початку 2023 року після того, як Греція надала певну допомогу Туреччині після землетрусу.

При президенті Джо Байдені існуюча напруженість між США та Туреччиною триває разом із співпрацею з інших питань зовнішньої політики. Хоча поглиблення зв'язків з Росією залишається причиною занепокоєння США, поява Туреччини як посередника між Росією та Україною після російського вторгнення у 2022 році, включно з її

---

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid.

посередництвом у створенні коридору для експорту зерна, можливо, підвищила значення Туреччини для політики США.

Відносини між США та Туреччиною дещо покращилися завдяки забезпеченню оборони України з боку Туреччини; зміцненню відносин та експорту зброї до інших країн, які прагнуть протистояти Росії; відкритості до зближення з Ізраїлем, деякими арабськими державами, Вірменією.

Президент Байден озвучив підтримку продажів F-16, які б оновили застаріле озброєння Туреччини, але деякі члени Конгресу висловили заперечення. Як повідомляється, у січні 2023 року адміністрація надала Конгресу неофіційне повідомлення про можливий продаж F-16 Туреччині, а також відповідне обладнання та боєприпаси. Фактори, які потенційно можуть вплинути на розгляд Конгресом пропонованого продажу включає те, чи погодиться Туреччина на приєднання Швеції до НАТО до альянсу на Саміті НАТО 11-12 липня 2023 року.

Отже, саміт Альянсу і напружені відносини Туреччини з Грецією, дії Конгресу та виконавчої влади щодо Туреччини та її країн-сусідів можуть мати наслідки для двосторонніх зв'язків і політичних і військових варіантів США в регіоні, а також для стратегічної орієнтації Туреччини¹⁰⁸.

Таким чином, незважаючи на підйоми та спади у відносинах, США традиційно розглядає Туреччину як вагомий важіль політичного впливу в регіоні. Внутрішня політика президента Ердогана ускладнює відносини Туреччини з Вашингтоном, що створює додаткові труднощі для реалізації спільних інтересів. Туреччина, незважаючи на членство в НАТО, намагається здійснювати незалежну зовнішню політику, що загострює відносини з Західними країнами.

---

¹⁰⁸ Ibid

4.2. Участь у НАТО, як стратегія ПСР (Партія справедливості та розвитку Туреччини)

Партія справедливості та розвитку Туреччини (ПСР), заснована у 2001 році під керівництвом чинного президента Реджепа Таїпа Ердогана, знаходиться біля керма влади вже більше 20 років – з 3 листопада 2002 року.

Ідея створення нової політичної сили в Туреччині виникла в Ердогана у період 10-місячного ув'язнення. Політика було засуджено за те, що в період керівництва Стамбульським муніципалітетом прочитав у Сірті вірш відомого турецького письменника та поета Зії Гекальпа «Молитва солдата». Йому тимчасово заборонено займатися політикою.¹⁰⁹

Незабаром після звільнення Ердоган розпочав поїздки країною, спілкувався з громадянами, і в результаті 14 серпня 2001 було оголошено про створення Партії справедливості та розвитку (AK Parti).

Партія справедливості і розвитку (ПСР) позиціонується як поміркована консервативна партія, що наголошує на західних цінностях, таких як ринкова економіка і членство в ЄС.¹¹⁰

У жовтні 2005 року ЄС вирішив розпочати переговори про членство Туреччини в ЄС, визнавши, що ПСР "повністю відповідає" Копенгагенським критеріям, тобто умовам розширення ЄС. Це означає, що ЄС і міжнародне співтовариство схвалили нинішній політичний курс ПСР. Результати загальнонаціональних виборів 3 листопада 2002 року, які підтвердили популярність ПСР серед більшості турецького населення, були несподіваними. Нова ПСР отримала 34,3% голосів, або 363 з 541 місця у Великих національних зборах Туреччини (72,6% місць), перемігши

---

¹⁰⁹ Commission Staff Working Document. Turkey 2012 Progress Report. URL: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf

¹¹⁰ Демчишак Р. Основні напрями та пріоритети зовнішньої політики Туреччини в період президенства Реджепа Ердогана. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2020. Вип. 30. С. 130-136.

Республіканську народну партію на 19,4% (178 місць). Всі інші партії були виключені з парламенту країни.¹¹¹

Зокрема, у розділі "Пріоритети зовнішньої політики" передвиборчої програми ПСР 2002 року зазначено, що у разі перемоги на виборах партія, з одного боку, забезпечить відносини з ЄС шляхом виконання всіх зобов'язань щодо членства та виконання умов країни-кандидата на вступ до ЄС, а з іншого боку, намагатиметься уникати будь-яких проблем у майбутньому, які б суперечили цьому порядку денному. Окрім вступу до НАТО, однією з головних стратегій ПСР проголошено поглиблення примирення і співпраці з блоком¹¹².

Політична ситуація в країні поступово загострювалася, що спонукало військових, вірних заповітам Ататюрка та традиціям, зробити спробу перевороту в липні 2016 р. Її провал обернувся репресіями та фактичним розгромом згаданих угруповань у збройних силах, а разом з ними ліберальних кіл супротивників Ердогана у державному апараті. На зміну прозахідному генералітету прийшли лоялісти, прихильники президентської концепції «неоосманізму» та «стратегічної автономії Туреччини», опорою якої покликана стати багатовекторність зовнішньополітичних орієнтирів, що передбачає ослаблення залежності від західних союзників і нарощування партнерів на південному і східному напрямках. Спірні питання, що накопичилися за останні роки, не могли не ускладнити становище Туреччини в Північноатлантичному альянсі.

Ключовий момент часу виникнення відчуженості між Туреччиною та Заходом настав ще в 2013 р. Після того, як 11 травня 2013 року під час теракту із застосуванням бомби в місті Рейханли в провінції Хатай поблизу турецько-сирійського кордону загинуло 52 особи, Туреччина ще більше

---

¹¹¹ Doruk Ziya Okubay. Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri. URL: <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/turkiyeningenelsecimlerivesonuclari.pdf>

¹¹² AKP Seçim Bildirgesi 2002. URL: <http://surl.li/girch>

побоювалася бути втягнутою в «гарячу війну» проти Сирії. Це призвело до ще гострішої критики жорсткої сирійської лінії Ердогана¹¹³.

В унісон такому настрою з середини травня 2013 року в центрі Стамбула в парку Гезі відбулися протести проти будівництва торгового центру, які швидко переросли в рух невдоволення уряду і наприкінці травня були жорстко ліквідовані. Смерть восьми демонстрантів та непримиренна риторика Ердогана призвели до соціальної поляризації, з тривогою сприйнятою західними країнами.

Саме ця тривога та симпатія, яка була виявлена до демонстрантів, викликали у Ердогана таке почуття, що «на Заході» будуть раді, якщо він незабаром сам по собі зазнає фіаско. Оцінка, яку ПСР та він особисто у 2014 році перекреслили дуже успішними комунальними та президентськими виборами.

Переконаність Ердогана в тому, що партнери по НАТО негативно ставляться до нього та уряду Партії справедливості та розвитку, посилилася після військового перевороту, що провалився 15-16 липня 2016 року. У Туреччині ситуація була сприйнята так, що західні політики меншою мірою засудили дії путчистів, але більшою – жорсткі контрзаходи уряду. Невдача гаданого зачинателя путчу Фетхуллаха Гюлена Сполученими Штатами Америки викликала стільки ж обурення, скільки та обставина, що європейські союзники по Альянсу, зокрема Німеччина, дозволили провести процедуру отримання статусу біженців підозрюваними Анкарою турецькими офіцерам. Водночас уряд ПСР використав невдалий путч як привід, щоб ґрунтовно змінити структуру збройних сил, суттєво урізати їхній вплив та замінити звільнених офіцерів на більш «законослухняних» солдатів¹¹⁴.

---

¹¹³ Там само.

¹¹⁴ Габер Є. В. Регіональний вимір турецько-американських відносин в постбіполярний період : дис. канд. політ. наук : 23.00.04 / Євгенія Василівна Габер ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2014. 230 с.

Туреччина зі своєю стратегією щодо Сирії перебуває у суперечності зі своїми партнерами по НАТО, і насамперед зі США. Анкара з початком сирійської кризи 2011 року дуже швидко подалася в опозицію до раніше союзницького режиму Асада і тим самим як потенційна прифронтена держава поставила США під тиск. З 2012 року зенітно-ракетні комплекси «Patriot» союзників дислокуються в Туреччині, щоб мати можливість захисту від ймовірних ракетних ударів Сирії. З грудня 2015 року літаки НАТО системи AWACS (Airborne Warning and Control System, Авіаційний комплекс радіовиявлення та наведення) контролюють повітряний простір на турецько-сирійському кордоні, а з жовтня 2016 року – повітряний простір над усією областю проведення операцій проти «Ісламської держави». Але понад проведення цих заходів НАТО як інституція не хотіла дозволити втручатися у сирійську війну.

Початкова турецька стриманість у боротьбі проти ІДІЛ до середини 2015 року та збиття російського винищувача того ж року показали, що Туреччина стає дедалі більш непередбачуваною.

Суттєва стратегічна суперечність полягає у питанні щодо ставлення до північносирійських курдів, які з 2014 року проявили себе як найнадійніші наземні партнери антиідлівської коаліції, яку очолює США. Військові успіхи курдських борців – наприклад, у жовтні 2017-го – теж посилили їхню політичну самосвідомість. Будь-яка форма успіху автономії у трьох керованих курдами північних кантонах сприймається Туреччиною як істотна загроза. В країні непокоїлись, що прагнення до автономії можуть перекинутися на курдську частину Анатолії, і почувалися з цими сумнівами незрозумілими своїми партнерами по НАТО, а у випадку зі США навіть активно пригніченими¹¹⁵.

---

¹¹⁵ Волохов В. Туреччина: Османська імперія встає з руїн? Борисфен Інтел. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/politics/turechchina-osmanska-imperiya-vstaye-z-ruin/>

Незважаючи на неприйняття, яке НАТО відчувало раніше через турецьку політику і громадську думку, Альянс також має дуже високу стратегічну цінність для Туреччини. Ця цінність виходить з ексклюзивності, оскільки просто відсутня альтернатива. Власне кажучи, Туреччина зближувалася з Росією в кооперації з безпеки – наприклад, шляхом угоди щодо ракетного комплексу С-400 – і при цьому у стратегічних питаннях, наприклад, Близького Сходу взагалі і Сирії зокрема, Анкара з Москвою так само були далекі одне від одного, як Анкара та Вашингтон.¹¹⁶

Роль Туреччини, єдиної мусульманської країни в НАТО, зросла за останнє десятиліття: з 2012 року в західному турецькому місті Ізмір розміщується командування Об'єднаної сухопутної оперативної групи, яка відповідає за підтримку сухопутних сил Альянсу. А в 2015 році Анкара зголосилася очолити нову Об'єднану оперативно-тактичну групу високої готовності (багатонаціональну сухопутну бригаду чисельністю близько 5000 осіб за підтримки військово-повітряних, військово-морських і спеціальних сил), готову до розгортання протягом двох-трьох днів.¹¹⁷

Однак вважається, що військова співпраця і політичні альянси впливають на внутрішню динаміку Туреччини: військові відігравали вирішальну роль у політиці країни до приходу до влади Партії справедливості і розвитку Ердогана в 2002 році; членство в НАТО посилило позиції військового командування, що призвело до збройних переворотів і військового втручання в політику. Дехто стверджує, що це призвело до збройних державних переворотів і військового втручання в політику. Крім того, відносини Туреччини зі США також зміцнилися, і критики альянсу звинувачують США та інших у нинішній політичній кризі в Туреччині.

---

¹¹⁶ Демчишак Р. Основні напрями та пріоритети зовнішньої політики Туреччини в період президенства Реджепа Ердогана. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2020. Вип. 30. С. 130-136.

¹¹⁷ Аулін О. Специфіка стратегічних комунікацій Туреччини на постоттоманському просторі (1992-2020 рр.). Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія. 2020. № 1. С. 78-86.

Тамер Коркмаз, журналіст проурядової газети *Yeni Şafak*, висловлює настрої, поширені в ісламістських колах. "Що НАТО дало Туреччині з 1952 року? Для Туреччини альянс означає військові перевороти, військові ультиматуми уряду, економічні кризи, соціальну поляризацію, конфлікти, внутрішні протиріччя, провокації, нестабільність, експлуатацію, репресії, тортури, кровопролиття, сльози, смерть, втрати без суду і систематичний тероризм".

Членство в НАТО відповідало західноорієнтованій політиці Туреччини, започаткованій батьком-засновником Туреччини Ататюрком; НАТО, вочевидь, не справило враження не лише на ісламістів, але й на інші верстви турецького суспільства. Згідно з опитуванням 2014 року, проведеним дослідницьким центром *Pew Research Centre*, 70% респондентів (найвищий показник серед усіх країн-членів) негативно ставляться до Альянсу, причому 73% заявили, що їм не подобається найближчий союзник Туреччини по НАТО - США.¹¹⁸

Хоча Анкара часто висловлює свою відданість принципам колективної безпеки Альянсу, їхні відносини пережили багато злетів і падінь. Перша криза сталася в 1974 році, коли Туреччина вторглася на Кіпр. В результаті острів був розділений між Грецією і Туреччиною вздовж контрольованої ООН "зеленої лінії". США у відповідь запровадили ембарго на постачання зброї до Туреччини, що призвело до посилення напруженості у відносинах між двома союзниками по НАТО.¹¹⁹

Цей крок США спонукав Туреччину до розвитку власної збройової промисловості. Мета - мінімізувати залежність від зовнішніх постачальників.

---

¹¹⁸ Аулін О. Специфіка стратегічних комунікацій Туреччини на постоттоманському просторі (1992-2020 рр.). Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія. 2020. № 1. С. 78-86.

¹¹⁹ Непростий союз. Як у Туреччині сприймають членство країни в НАТО. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/neprostryj-soiuz-iaak-u-turechchyni-spryjmaiut-chlenstvo-krainy-v-nato/>

Політика Туреччини щодо етнічних меншин (курдів), Сирії та Ісламської держави вже давно вважається несумісною з політикою США та багатьох союзників по НАТО, а обмеження Ердоганом демократії та свободи слова все більше турбують західні країни. Лунають навіть заклики "вигнати Туреччину з НАТО". Колишній турецький дипломат і представник Туреччини в НАТО Йынар Чевікеш назвав усі подібні заяви "нісенітницею" і заявив, що обидві сторони повинні шукати шляхи зміцнення партнерства". Альянс має важливе значення для обох сторін, і альянс не може існувати без Туреччини. Не існує формального механізму для виключення країни-члена, і всі ці дискусії ведуться для того, щоб задовольнити власний народ. У нинішній ситуації і в такому неспокійному регіоні відносини Туреччини з НАТО мають бути сильнішими, ніж будь-коли»¹²⁰.

Як було заявлено наприкінці січня 2023 року, Анкара не планує виходити з НАТО. Про це заявив Омер Челік, офіційний представник правлячої Партії справедливості та розвитку (ПСР), в інтерв'ю телеканалу CNN Turk.

Челік спростував заяву заступника голови конкуруючої партії "Батьківщина" Етема Санчака про те, що Туреччина може вийти з НАТО протягом шести місяців через провокаційні дії проти Анкари. Челік підкреслив важливість членства Туреччини для Північноатлантичного альянсу. За його словами, партія президента Туреччини Реджепа Таїпа Ердогана навіть не розглядала можливість виходу з Альянсу.¹²¹

Раніше президент Туреччини Ердоган застеріг Швецію від того, щоб вона покладалася на підтримку Туреччини в питанні членства в НАТО, після спалення Корану перед посольством Анкари в Стокгольмі.

---

¹²⁰ Непростий союз. Як у Туреччині сприймають членство країни в НАТО. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/neprostryj-soiuz-iaak-u-turechchyni-spryjmaiut-chlenstvo-krainy-v-nato/>

¹²¹ Туреччина вийде із НАТО? Правляча партія відреагувала на заяву опозиції. Главком. URL: <https://glavcom.ua/news/turechchina-ne-vikhoditime-iz-nato-u-pravljachij-partiji-vidrehahuvali-na-zajavi-opozitsijnoho-politika-904250.html>

Раніше Фінляндія разом зі Швецією у відмовились від десятиліть політики нейтралітету, оголосивши про намір вступити до НАТО. Але Туреччина виступила проти швидкої ратифікації протоколів про вступ обох країн, пославшись на їхню недостатню боротьбу з тероризмом.

Однак у березні 2023 р. Анкара вирішила все ж схвалити вступ до Альянсу Фінляндії, заявивши, що Швеція не виконує взятих на себе антитерористичних зобов'язань. Із цим не погоджується і Стокгольм, і керівництво НАТО¹²².

Ердоган публічно не розглядає варіант виходу з альянсу, і якщо допускає варіації, то щодо створення спільної системи безпеки з державами тюркського світу, але не з Росією чи Китаєм. Керівник прес-служби держдепартаменту США Нед Прайс заявив, що «спалення Корану біля будівлі посольства Туреччини у Стокгольмі вигідне противникам вступу Швеції до НАТО».

У відповідь багато турецьких експертів закликають Вашингтон звертати більше уваги не на Скандинавію, а на проблеми Туреччини та НАТО, відмовитися від санкційної політики проти Анкари.¹²³

Ердоган веде складну «гру з далеким обрієм», позначаючи проблему сенсу подальшого існування НАТО як такого в ситуації потенційного переформатування військово-політичного ландшафту всього Близького Сходу.

Тим більше, що Анкара вже давно зрозуміла, що її інтереси зовсім не в справі стримування «поширення комунізму» (заради чого свого часу створювалося НАТО) або нейтралізації російської загрози (чим декларується актуальність альянсу зараз). Але й відмовлятися від

---

¹²² Туреччина у четвер планує схвалити членство Фінляндії в НАТО. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/30/7158894/>

¹²³ Непростий союз. Як у Туреччині сприймають членство країни в НАТО. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/neprostryj-soiuz-iaak-u-turechchyni-spryjmaiut-chlenstvo-krainy-v-nato/>

використання ресурсів цього військового блоку у своїх національних інтересах Туреччина поки що не збирається, і в цьому головна особливість її сучасної тактики на західному напрямку.

Президент США Джо Байден обіцяє підтримати будь-яку турецьку опозицію. За його словами, «ми можемо підтримати тих турецьких політичних лідерів, які ще існують, і отримати від них більше, надати їм сміливості, щоб вони змогли здолати Ердогана і перемогти його. Не шляхом перевороту, а через виборчий процес». За відступ від союзницьких зобов'язань, за ігнорування «літери та духу» «стратегічної співпраці»¹²⁴.

Падіння популярності турецького президента, який керує країною вже 20 років (з 2003 року, коли він став прем'єр-міністром), пов'язане з непростю ситуацією в турецькій економіці.

Політичний аналітик і письменник Максиміліан Хесс закликає США та ЄС «укласти мир з Ердоганом, хоча він на першому місці у списку сумнівних партнерів, тому що на даний момент Захід потребує цього більше, ніж будь-коли». Для цього, на його думку, «не треба заважати Ердогану перемогти на виборах, не варто загрожувати йому переворотом».¹²⁵

Як заявив ІА REGNUM відомий турецький експерт, оглядач газети Sözcü Деніз Зейбек, з одного боку, Ердоган навряд чи «надовго затримає процес вступу Швеції та Фінляндії до НАТО» і в результаті «діятиме разом з альянсом», з іншого боку, «роблячи такі кроки і маневруючи», «готуватиметься до гіршого»¹²⁶.

---

¹²⁴ Державний секретар США підкреслив важливість відносин між Вашингтоном та Туреччиною. VoaNews. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/den-respubliky-turechcyna/6291151.html/>

¹²⁵ Туреччина у четвер планує схвалити членство Фінляндії в НАТО. Європейська правда. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/03/30/7158894/>

¹²⁶ Державний секретар США підкреслив важливість відносин між Вашингтоном та Туреччиною. VoaNews. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/den-respubliky-turechcyna/6291151.html/>

Таким чином, спільними викликами для всіх країн НАТО стали такі проблеми: перша – наростання авторитарних тенденцій у керівництві Туреччини; друга – дії Анкари на півночі Сирії та в Лівії; третя – закупівля російських ЗРК С-400; четверта – розгортання повномасштабної війни на території України, розв’язаної Росією. Гострота негативного сприйняття цих викликів Вашингтоном і Брюсселем виявилася різною, що дозволяє зробити висновок про те, що політика Ердогана та ПСР, що проводилася з 2016 р., підігрівала розбіжності не тільки між Туреччиною та НАТО, а й усередині цього альянсу.

4.3. Двостороння співпраця у вирішенні питань тероризму

У роки холодної війни Туреччина грала роль стратегічно важливого союзника Заходу у питаннях забезпечення міжнародної безпеки. Виступаючи як «південний фланг» НАТО, Туреччина з її численною (другою за бойовим потенціалом в альянсі після США) армією і мережею військових баз сприймалася як невід’ємна частина системи міжнародної безпеки, що вибудовується Заходом¹²⁷.

Події 11 вересня 2001 р. та оголошення війни міжнародному тероризму змінили не лише загальні підходи до проблеми міжнародної безпеки на Заході, а й ставлення до ролі Туреччини у її забезпеченні. США, які прийняли основний удар терористичних атак, прагнули максимально задіяти у боротьбі з тероризмом і регіональними конфліктами велику мережу військових баз на Близькому Сході. Зовнішньополітична доктрина Дж. Буша-мол. передбачала наступальну стратегію боротьби як з тероризмом, так і з режимами, що ігнорують норми міжнародного права в

---

¹²⁷ Kinacıoğlu M., Gürzel A. G. Turkey’s contribution to NATO’s role in post-cold war security governance: The use of force and security identity formation. Global governance. Boulder, CO: Lynne Rienner publishers, 2013. N 19. P. 589–610.

західному трактуванні, що фактично означало пряме втручання у справи інших держав та повалення лідерів, чия політика становила реальну чи гіпотетичну загрозу безпеці США¹²⁸. Ще одним пріоритетним напрямом зовнішньополітичної доктрини Дж. Буша-мол. було поширення демократії: міжнародна безпека ставилася у пряму залежність від рівня її розвитку («де немає демократії – там немає безпеки»¹²⁹), а зростаючий авторитаризм та порушення базових цивільних прав були оголошені головною причиною розквіту радикалізму та тероризму на Близькому Сході¹³⁰.

Першими жертвами «доктрини Буша» стали Ірак та Іран – країни, які мають спільні кордони з Туреччиною. Цілком очікувано, що Вашингтон звернувся до Туреччини – як держави-члена НАТО та багаторічного союзника Заходу в регіоні – з проханням сприяти антитерористичній операції, надавши можливість використовувати розташовані на території Туреччини військові бази, та санкціонувати здійснення «гуманітарної інтервенції» до Іраку з турецької території.

Незважаючи на домовленості, досягнуті на рівні політичного керівництва, у березні 2003 р. турецький парламент заблокував рішення уряду, не схваливши надання американським військовим турецьких баз для вторгнення до Іраку. Демарш турецького парламенту був викликаний, з одного боку, побоюваннями депутатів-ісламістів із правлячої Партії справедливості та розвитку, які домінували в палаті, з іншого – протестом депутатів курдського походження, які співчували іракським курдам і утрималися від голосування. Крім того, Колін Пауелл, який тоді обіймав посаду держсекретаря, мабуть, вважав питання про надання турецьких баз

---

¹²⁸ Jervis R. Understanding the Bush doctrine. *Political science quarterly*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2003. Vol. 118, Issue 3. P. 365–388.

¹²⁹ Wheeler N. J. The Bush doctrine: The dangers of American exceptionalism in a revolutionary age. *Asian Perspective*. Boulder, CO: Lynne Rienner publishers, 2003. Vol. 27, Issue 4. P. 183–216.

¹³⁰ Lieber K. A., Lieber R. J. The Bush national security strategy. *US foreign policy agenda*. US Information Agency. Wash., D.C., 2002. Vol. 7, Issue 4. P. 23–25.

вирішеним і не бачив необхідності в його лобіюванні на рівні турецького парламенту. Звичайно, свою роль відіграла і певна недосвідченість тодішнього прем'єр-міністра Абуллаха Гюля, який недооцінив значення голосів депутатів, які утрималися. У результаті законопроект, хоч і отримав схвалення 264 депутатів, не було прийнято, оскільки сукупна кількість тих, хто проголосував проти (250) і утримався (19), виявилася на 5 голосів більше¹³¹. Для Вашингтона такий розвиток подій став вкрай неприємною несподіванкою – «оглушливим ляпасом» від союзника по НАТО, як його поспішили охрестити світові ЗМІ¹³². При цьому на офіційному рівні США не пішли на дипломатичну конфронтацію і, як і раніше, позиціонували Туреччину як союзника та приклад мусульманської країни з демократичною політичною системою – успішну модель поєднання ісламу та демократії.¹³³

Тут чітко виявилася подвійна роль Туреччини в системі міжнародної безпеки в регіоні, що вибудовується Заходом: на геополітичному рівні Туреччина сприймалася як «прифронтна держава», розташована в безпосередній близькості до головних зон нестабільності, на політико-ідеологічному рівні – являла собою модель політичного устрою, що живе зі спростуванням тези про несумісність ісламу та демократії.

Уряд ПСР привітав політику адміністрації Дж. Буша-мол. у просуванні «турецької моделі» на Близькому та Середньому Сході. У середині країни це допомагало боротися з непримиренною опозицією в особі військової еліти, яка не змиралася з приходом до влади політиків з минулим ісламістом, а на міжнародному рівні зміцнювало позиції Анкари в

---

¹³¹ Turkey upsets US military plans. BBC. L., 2003. 01.03. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2810133.stm>

¹³² Filkins D. Threats and responses: Ankara; Turkish deputies refuse to accept American troops. New York Times. N.Y., 2003. 02.03. URL: <http://www.nytimes.com/2003/03/02/world/threats-and-responsesankara-turkish-deputies-refuse-to-accept-american-troops.html>

¹³³ Державний секретар США підкреслив важливість відносин між Вашингтоном та Туреччиною. VoaNews. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/den-respubliky-turehcyna/6291151.html/>

переговорах з Брюсселем про вступ до ЄС. На початку 2000-х років президент США у розмовах з лідерами ЄС часто лобіював питання членства Туреччини, що викликало невдоволення в європейських столицях¹³⁴. У 2004 р. Жак Ширак, який на той час був президентом Франції, навіть звинуватив США у втручанні в європейські справи¹³⁵.

Досягнуті в першій половині 2000-х років успіхи в європеїзації та просуванні до заповітного членства в ЄС за підтримки з боку США насправді зіграли на руку режиму ПСР, що править у Туреччині, дозволивши поступово позбавити військову еліту політичної суб'єктності. При цьому боротьба з політичним впливом, який традиційно мала військова еліта в Туреччині, негативно позначилася на утриманні військово-стратегічної співпраці зі США, що становила з часів вступу Туреччини до НАТО ключовий напрямок двосторонніх відносин. Крім іншого, для США прозахідна турецька військова еліта з її колосальним впливом у країні завжди була потужним важелем впливу на уряд Туреччини.

У 2000-х роках негативні наслідки такого розвитку подій практично не відчувалися. Режим ПСР як у зовнішній, так і внутрішній політиці намагався діяти у руслі стратегічного партнерства зі США. У той час, як націоналістичні сили в Туреччині всіляко підігривали антиамериканські настрої в суспільстві, нагнітаючи атмосферу через підконтрольні їм ЗМІ та виступи на публічних заходах, уряд ПСР послідовно боровся з проявами антиамериканізму та антисемітизму в країні¹³⁶. У 2005 р. Реджеп Ердоган, який на той час уже очолив уряд, навіть отримав спеціальну нагороду від єврейської правозахисної організації, що базується в США, –

---

¹³⁴ Sciolino E. European Union turns down Turkey's bid for membership. *New York Times*. N.Y., 2002. 13.12. URL: <http://www.nytimes.com/2002/12/13/world/european-union-turns-down-turkey-s-bid-for-membership.html>

¹³⁵ Bush says Turkey should join European Union. *Today's Zaman*. Istanbul, 2008. № 11 (6). P. 53-67.

¹³⁶ Uslu E *Ulusalçılık: The neo-nationalist resurgence in Turkey*. *Turkish Studies*. Abingdon-on-Thames: Taylor & Francis, 2008. Vol. 9, Issue 1. P. 73–97.

Антидифамаційної ліги. У тому ж 2005 р. Ердоган разом зі своїм іспанським колегою – прем'єр-міністром Іспанії Родрігесом Сапатеро виступив з ініціативою «альянсу цивілізацій» як альтернативного механізму боротьби з екстремізмом за допомогою налагодження міжнаціонального, міжкультурного та міжрелігійного діалогу (причому магістральний напрямок діяльності альянсу – зменшення суперечностей між Заходом та світом ісламу).

У Туреччині за підтримки структур ООН та ЄС уряд ПСР розгорнула масштабна навчальна програма з підготовки фахівців з боротьби з тероризмом для офіцерів поліції з сусідніх країн, у рамках якої в середині 2000-х років понад 5 тис. співробітників спецслужб із країн Близького Сходу пройшли навчання в Турецькій національній поліцейській академії. Таким чином Анкара налагоджувала інфраструктуру для регіонального співробітництва у боротьбі з тероризмом, контрабандою та наркотрафіком. Турецькі спецслужби також переорієнтували свої контртерористичні підрозділи на виявлення членів радикальних угруповань ісламізму, а не тільки на традиційний пошук та знешкодження бойовиків з Робочої партії Курдистану (РПК).¹³⁷

Внаслідок інтенсифікації антитерористичної діяльності у 2005 р. влада Туреччини вирахувала та заарештувала головного організатора стамбульських терактів – сирійця турецького походження Луаї аль-Сакку, наближеного экс-лідера іракського осередку «Аль-Каїди» Абу Мусаба аз-Заркаві. Загальна статистика антитерористичної діяльності турецьких спецслужб у 2000-і роки виявилася досить великою: за десятирічний період

---

¹³⁷ Державний секретар США підкреслив важливість відносин між Вашингтоном та Туреччиною. VoaNews. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/den-respubliky-turechcyna/6291151.html/>

з 2003 по 2012 р. турецька влада виявила і взяла під варту майже 3,4 тис. підозрюваних у зв'язках з «Аль-Каїдою»¹³⁸.

Важливим індикатором якісної трансформації ролі Туреччини в антитерористичній боротьбі стало дедалі активніше залучення Туреччини до постачання озброєння джихадистам. Якщо на початку 2010-х років Туреччина постачала озброєння лише для сирійської «помірної опозиції», незабаром турецькі спецслужби перестали ділити противників режиму Асада на поміркованих і радикальних і почали здійснювати постачання зброї також бойовикам з екстремістських угруповань. За даними аналітичної доповіді, підготовленої експертами ООН у 2014 р., територія Туреччини активно використовувалася для постачання озброєнь для ІДІЛ та «Джабхат ан-Нусри»¹³⁹. Анкара офіційно відкидала звинувачення у співпраці з терористами¹⁴⁰, проте турецькі військові все одно змушені були визнати, що Національна розвідувальна служба постачала зброю Аль-Каїді¹⁴¹. Турецьке видання «Bir Gün» на початку 2015 р. опублікувало документи про затримання військовою поліцією вантажівок Національної розвідувальної служби зі зброєю, що призначалася для радикалів у Сирії¹⁴².

---

¹³⁸ Turan O. El Kaide'ye karşı en çok operasyon Türkiye'den. Yeni Şafak. Istanbul, 2010. 09.10. URL: <http://www.yenisafak.com/gundem/el-kaideye-karsi-en-cok-operasyon-turkiyeden-282302>

¹³⁹ The Islamic State in Iraq and the Levant and the Al-Nusrah Front for the People of the Levant: Report and recommendations submitted pursuant to resolution 2170 (2014) / UN. Security Council. N.Y., 2014. 14.11. S/2014/815. 35 p.

¹⁴⁰ Ankara refutes UN report claiming Turkey route for arms to al-Qaeda. Hürriyet Daily News. Istanbul, 2014. 30.12. URL: <http://www.hurriyetdailynews.com/ankara-refutes-un-report-claiming-turkey-route-for-arms-to-al-qaeda.aspx?PageID=238&NID=76266&NewsCatID=359>

¹⁴¹ Tastekin F. Turkish military says MIT shipped weapons to al-Qaeda. Al-Monitor. Wash., D.C. 2015. 15.01. URL: <http://www.almonitor.com/pulse/originals/2015/01/turkey-syria-intelligence-service-shipping-weapons.html>

¹⁴² Arsu S. Turkey threatens to block social media over released documents. New York Times. N.Y., 2015. 16.01. URL: <https://mobile.nytimes.com/2015/01/17/world/europe/turkey-threatens-to-block-social-media-over-released-documents.html>

Як з'ясувало слідство, ґрунтуючись на свідченнях свідків та затриманих водіїв, вантаж був прямою допомогою бойовикам «Аль-Каїди», а поставки здійснювалися на регулярній основі¹⁴³.

За роки активної антитерористичної кампанії турецькі правоохоронні органи підписали понад 100 договорів про співпрацю із силовими відомствами 83 країн щодо боротьби з тероризмом. Більшість цих угод передбачало спільні контртерористичні операції. Турецька поліцейська академія стала базою для навчання фахівців боротьби з тероризмом, в рамках якої спеціальну підготовку пройшли понад 5,7 тис. офіцерів спецслужб з 80 країн регіону¹⁴⁴. Турецьким спецслужбам також вдалося налагодити канали обміну оперативною інформацією зі своїми європейськими та американськими колегами, що дозволило провести низку успішних операцій із затримання великих функціонерів терористичних організацій на території Туреччини та розкрити механізми роботи осередків «Аль-Каїди» в країні. Турецька поліція активно співпрацювала з британськими та французькими правоохоронними органами з питань розкриття мереж терористичних організацій, отримуючи при цьому важливу інформацію щодо діяльності активістів РПК¹⁴⁵.

У рамках тісної міжнародної співпраці у Вашингтоні було створено Турецький інститут з вивчення правоохоронної діяльності (Turkish Institute of Police Studies) для проведення міжнародних конференцій з протидії тероризму, на яких високопоставлені співробітники спецслужб різних країн могли зустрічатися для вироблення спільної стратегії протидії

---

¹⁴³ Uslu E. Has Turkey helped ISIS? Today's Zaman. Istanbul, 2014. № 31 (8). P. 112-120.

¹⁴⁴ Yavuz U. G., Yildirim N. International police cooperation on counter terrorism (CT) in Turkey. UN. Counter-terrorism implementation task force. N.Y., 2010. 14 p.

¹⁴⁵ Ors H. What are the lessons that can be learned from Turkey's transnational operational police cooperation experiences: Ph. D. Dissertation. Rutgers univ. New Brunswick, NJ. 2011. 236 p.

екстремізму¹⁴⁶. Все це слугувало показником високого рівня довіри та кооперації країн ЄС та США з Туреччиною з питань міжнародної безпеки. Проте з початком «арабської весни» та новим курсом турецького уряду, який передбачав масштабне використання джихадистів у регіональній політиці, співпраця турецьких та західних спецслужб практично зникла.¹⁴⁷

Починаючи з 2012 р. усі питання щодо боротьби з тероризмом були передані у відання національної розвідувальної служби, водночас підрозділи боротьби з тероризмом у структурі поліції були фактично усунені від проведення контртерористичних операцій. Внутрішньовідомчі протиріччя виявилися настільки серйозними, що їхні численні прояви часто ставали надбанням громадськості та ЗМІ. Щоразу, коли поліція виявляла канали постачання зброї бойовикам «Аль-Каїди», турецька розвідка припиняла подальше розслідування. Так, у листопаді 2013 р. поліція затримала велику партію зброї (понад 1 тис. артилерійських мін та 10 пускових пристроїв, велика кількість стрілецької зброї), що призначалася для відправки до Сирії, проте під тиском турецьких спецслужб у ЗМІ було дано спростування, в якому обсяги перехопленої партії зброї були навмисно занижені^{148, 149}.

Стагнація євроінтеграції частково мала ефект відкладеного впливу на співпрацю Туреччини з ЄС та США у сфері безпеки та боротьби з тероризмом. Опора на джихадистів у регіональній політиці у 2010-і роки стала не тільки тактичним ходом, спрямованим на повалення режиму Асада

---

¹⁴⁶ Turkish police work with CIA, FBI to fight terrorism. Today's Zaman. Istanbul, 2006. № 10 (9). P. 153-162.

¹⁴⁷ The Islamic State in Iraq and the Levant and the Al-Nusrah Front for the People of the Levant: Report and recommendations submitted pursuant to resolution 2170 (2014) / UN. Security Council. N.Y., 2014. 14.11. S/2014/815. 35 p.

¹⁴⁸ Adana'daki metal parc alar roket başlığı değil, havan mermisi kovanına benziyor. Zaman. Istanbul, 2013. № 8 (11). P. 74-85.

¹⁴⁹ Turan O. El Kaide'ye karşı en çok operasyon Türkiye'den. Yeni Şafak. Istanbul, 2010. 09.10. URL: <http://www.yenisafak.com/gundem/el-kaideye-karsi-en-cok-operasyon-turkiyeden-282302>

в Сирії, але й частиною довгострокової стратегії щодо використання недержавних акторів як інструменту нарощування свого впливу на Близькому та Середньому Сході, чим свого часу активно та небезуспішно займався Іран.¹⁵⁰ Особливе ставлення турецьких спецслужб до джихадистів, що воюють у Сирії, та їхнє вільне переміщення територією Туреччини, як і налагодження контактів з ХАМАС та організацією «Брати-мусульмани», по суті стали складовими частинами єдиної стратегії, спрямованої на закріплення за собою ролі «центральної держави» регіону.¹⁵¹

Відчуження від нормативної моделі європейської безпеки збіглося з початком політичної делібералізації всередині Туреччини. З кожними новими виборами ПСР послідовно нарощувала свою електоральну базу і все менше потребувала «чинника ЄС» для мобілізації прихильників та протистояння політичним опонентам. Якщо у 2002 р., коли ПСР приходила до влади, обіцянки демократичних свобод були надзвичайно важливими як гарантія політичного виживання консервативно-ісламістської ПСР перед погрозами з боку світської кемалістської еліти, то з 2007 р. ПСР вже мала достатню соціальну базу, щоб розгорнути своїх ідеологічних противників. Кожен новий виборний цикл (2011, 2014, 2015) знаменував нову хвилю делібералізації – кримінальне переслідування політичних активістів, нормативні обмеження на свободу слова та зборів, жорстке придушення протестних виступів.

---

¹⁵⁰ Bush says Turkey should join European Union. *Today's Zaman*. Istanbul, 2008. № 11 (6). P. 53-67.

¹⁵¹ Uslu E *Ulusalçılık: The neo-nationalist resurgence in Turkey*. Turkish Studies. Abingdon-on-Thames: Taylor & Francis, 2008. Vol. 9, Issue 1. P. 73–97.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження автор магістерської роботи дійшов до наступних висновків:

1. Досліджено стан наукової розробки проблеми близькосхідної політики Туреччини та американського чинника в цьому питанні. Варто відзначити, що використану літератури доцільно класифікувати за країнознавчим критерієм: роботи вітчизняних авторів, фахівців-міжнародників, науковців представників держав Туреччини та США, арабських країн, українських та західних дослідників. Наукова розробка проблеми близькосхідної політики Туреччини та ролі американського вектора в ній є недостатньо вивченою в наукових джерелах. Проте саме роль Туреччини у формуванні близькосхідної політики є вкрай суттєвою, про що свідчать висновки науковців, що досліджували цю проблему.

Для дослідження джерельної бази, зокрема, аналітичних доповідей, інтерв'ю політичних діячів держав регіону, стрічок новин стосовно поточного стану відносин Туреччини з країнами Близького Сходу було використано івент-аналіз та контент-аналіз.

2. Охарактеризована джерельна база, використана в дослідженні. Джерельна база є досить широкою та об'єктивною і охоплює основні питання близькосхідної політики Туреччини. Джерела можна умовно поділити на такі групи як: 1) офіційні документи – договори, заяви, декларації, що були прийняті державними установами, міжнародними організаціями, зокрема, доповіді ООН про ІДЛ та боротьбу з тероризмом у Туреччині. Важливим джерелом є офіційна інформація з сайту Міністерства закордонних справ Туреччини про головні тренди і цілі зовнішньої політики Турецької Республіки. Цінним джерелом є й доповіді Конгресу США про американсько-турецькі відносини; 2) політичні та наукові праці, інтерв'ю

державних і політичних діячів, у яких досліджується питання зовнішньої політики Туреччини. Власна офіційна позиція турецького уряду з питання участі Туреччини у вирішенні міжнародних проблем через «арабську весну» також відображена в роботах экс-міністра закордонних справ Туреччини А. Давутоглу; 3) інформація з сайтів ЗМІ, новини та ін.

3. Сучасна зовнішньополітична доктрина Туреччини, незважаючи на її тісний зв'язок з "традиційними" зовнішньополітичними концепціями, все ще перебуває в процесі формування, шукаючи варіанти ідеологічної легітимізації своїх регіональних претензій. Зовнішня політика Анкари на Близькому Сході отримує різні, іноді діаметрально протилежні оцінки як з боку іноземних оглядачів, так і турецької громадськості через незавершеність підходів до взаємодії з країнами регіону.

Потенційна загроза конфліктів на Близькому Сході для безпеки і стабільності Туреччини посилює прагнення Анкари контролювати ситуацію. Віра турецького керівництва в те, що Туреччина може впливати на регіональні держави і "трансформувати" простір навколо себе, продовжуватиме впливати на її політичну діяльність на Близькому Сході.

Політика "нульових проблем" може за досить короткий проміжок часу суттєво пом'якшити розбіжності між сусідніми країнами і дозволити Туреччині перейти від суто національної політики до регіонального економічного і культурного діалогу, створивши єдину економічну систему, що об'єднує Балкани, Кавказ, Каспійське море, Центральну Азію і Північну Африку, з Анатолією в центрі.

Хоча з точки зору стратегічних інтересів відносини Туреччини з Ізраїлем за часів Реджепа Ердогана ніколи не відновляться повністю, відновлення відносин - це перемога реальної політики над ідеологічними розбіжностями.

4. Турецька Республіка хоче співпрацювати з країнами Близького Сходу, але багато мусульманських країн виступають проти цього, оскільки не хочуть бачити Туреччину регіональним лідером. У порівнянні з

потенціалом країн Близького Сходу, Турецька Республіка наразі має високий теоретичний потенціал для того, щоб стати регіональним лідером, а останні прогнози показують, що країна досягне високого економічного розвитку в майбутньому. У цьому контексті основними перевагами Туреччини є її світський характер, часткові правові реформи відповідно до європейських стандартів та тісні контакти з Європою і США.

Політика балансування між НАТО, ЄС та демократичними цінностями, з одного боку, і диктаторською Росією, з іншого, не є новою для Туреччини і, як показує практика, в деяких випадках може бути навіть успішною, що дозволяє Анкарі захищати свої національні інтереси незалежно від партнерських зобов'язань.

5. Якщо Туреччина і США співпрацюють у Середземномор'ї, Перській затоці, Центральній Азії та Кореї, то на Балканах у Центральній Азії на Кавказі та на Близькому Сході інтереси Туреччини і США розходяться. У новій реальності традиційні стратегічні відносини Туреччини із Заходом слабшають. Туреччина поступово віддаляється від США і Європи і зближується з Росією і мусульманським світом.

6. США та Туреччина є союзниками з того часу, як Туреччина вступила до НАТО у 1952 році. Як член НАТО, Туреччина відіграла вирішальну роль у забезпеченні безпеки південно-східного флангу альянсу в епоху холодної війни та після її закінчення. Партія справедливості та розвитку Туреччини, заснована Р. Ердоганом, декларує принципи євроатлантичного співробітництва, і участь в НАТО розглядається як інструмент посилення свого впливу на Близькому Сході. За останні десятиліття ми стали свідками погіршення відносин між США та Туреччиною.

7. Проте, спостерігається на перший погляд однаковість в рішенні боротьби в тій чи іншій мірі з російською агресією щодо України. Між США та Туреччиною виникали суперечливі відносини в аспекті співпраці з РФ щодо закупівлі комплексів С-400, закріпленні вертикалі влади в руках Р.

Ердогана як уособлення авторитаризму, жорстке придушення опозиції, турецька ескалація на Близькому Сході. Туреччина та США вживають заходів для протидії тероризму, свідченням чого є навчання в Туреччині фахівців з протитерористичних операцій.

Таким чином, американські елементи відіграють важливу роль у близькосхідній політиці Туреччини на даному етапі. Стратегічне партнерство між США і Туреччиною підкріплене низкою двосторонніх договорів і угод з політичних, військових та економічних питань. Туреччина продовжує розглядати США як основного стратегічного партнера в політичній, економічній, військовій та безпековій сферах. Це зумовлено такими факторами, як залежність Туреччини від поставок американської зброї та озброєнь, підтримка США у наданні кредитів МВФ та Світового банку для Національної програми економічної стабілізації, лобювання адміністрацією США інтересів Туреччини в інтеграції до Європейського Союзу, а також обіцянки надати прибуткові проекти для турецьких компаній. Анкара тісно пов'язана зі США своїми зобов'язаннями в рамках блоку НАТО, який вона розглядає як єдиний усталений механізм забезпечення глобальної та регіональної безпеки і застосування сили в разі необхідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. AKP Seçim Bildirgesi 2002. URL: <http://surl.li/girch>
2. Ben-Ami Sh. Turkey's Rise and the Decline of Pan-Arabism // Project Syndicate. 2010. 2 Jun. URL: <http://www.projectsyndicate.org/commentary/turkey-s-rise-and-the-decline-of-pan-arabism>
3. Davutoğlu A. The Three Major Earthquakes in the International System and Turkey // The International Spectator : Italian Journal of International Affairs. 2013. No. 48 (2). P. 1–11.
4. Davutoğlu A. Turkey's Zero-Problems Foreign Policy // Foreign Policy. 2010. May 20. URL: <http://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreignpolicy/>.
5. Doruk Ziya Okubay. Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri. URL: <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/turkiyeningenelsecimlerivesonuclari.pdf>
6. Interview by Mr. Ahmet Davutoğlu published in AUC Cairo Review (Egypt) on 12 March 2012 // Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. URL: http://www.mfa.gov.tr/interview-by-mr_-ahmet-davuto%C4%9Flu-publishedin-auc-cairo-review-_egypt_-on-12-march-2012.en.mfa
7. The Islamic State in Iraq and the Levant and the Al-Nusrah Front for the People of the Levant: Report and recommendations submitted pursuant to resolution 2170 (2014) / UN. Security Council. N.Y., 2014. 14.11. S/2014/815. 35 p.

8. Turkey (Türkiye): Major Issues, May 2023 Election Results, and U.S. Relations // Congressional Research Service. June 6, 2023. URL: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R44000.pdf>
9. Türkiye's Enterprising and Humanitarian Foreign Policy. A Synopsis // Republic of Türkiye. Ministry of Foreign Affairs. URL: <https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mf>
10. Türkiye's Relations with the Arab Countries // Republic of Türkiye. Ministry of Foreign Affairs. URL: https://www.mfa.gov.tr/turkiye_s-relations-with-the-arab-countries.en.mfa
11. Middle East Peace Process // Republic of Türkiye. Ministry of Foreign Affairs. URL: <https://www.mfa.gov.tr/middle-east-peace-process.en.mfa>
12. Yavuz U. G., Yildirim N. International police cooperation on counter terrorism (CT) in Turkey. UN. Counter-terrorism implementation task force. N.Y., 2010. 14 p.

Публікації ЗМІ

13. Американські гірки турецької зовнішньої політики // Дзеркало тижня. URL: https://zn.ua/ukr/international/amerikanski-girki-tureckoyi-zovnishnoyi-politiki-300022_.html
14. Внешняя политика Турции. URL: <http://www.uadream.com/tourism/Asia/Turkey/element.php?ID=21593>
15. Державний секретар США підкреслив важливість відносин між Вашингтоном та Туреччиною // VoaNews. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/den-respubliky-turehcyna/6291151.html/>
16. Ердоган каже, що Туреччина не претендує на сирійські території // Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/10/14/7228981/>
17. Ердоган попереджає про погіршення відносин зі США через російську ракетну систему. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-erdogan-ssha-problemy/31475107.html>

18. Лазарев М. С. Курди й курдське питання. URL: <http://www.eduzone.net>
19. Непростий союз. Як у Туреччині сприймають членство країни в НАТО. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/neprostyj-soiuz-iaak-u-turechchyni-spryjmaiut-chlenstvo-krainy-v-nato/>
20. США закликатимуть західні компанії піти з Туреччини у разі її зближення з РФ – ЗМІ. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/08/18/690552/>
21. США і Туреччина оголосили про взаємне скасування санкцій, LB.Ua. URL: https://lb.ua/world/2018/11/02/411469_ssha_turtsiya_obyavili_vzaimnoy.html
22. США попередили Туреччину про неприпустимість обходу санкцій проти Росії. VoaNews. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/6948752.html>
23. Туреччина вийде із НАТО? Правляча партія відреагувала на заяву опозиції. Главком. URL: <https://glavcom.ua/news/turechchina-ne-vikhoditime-iz-nato-u-pravljachij-partiji-vidrehahuvali-na-zajavi-opozitsijnoho-politika-904250.html>
24. Туреччина звинуватила США в прагненні до економічної війни. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/turtsiya-obvinila-ssha-stremlenie-ekonomicheskoy-1534985092.html>
25. Туреччина у четвер планує схвалити членство Фінляндії в НАТО. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/30/7158894/>
26. Туреччина хоче збільшити постачання газу зі США. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/22/691760/>
27. Турецькі удари по курдських союзниках США викликають резонанс. Дзеркало тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/politics/turetski-udari-po-kurdsikh-sojuznikakh-ssha-viklikajut-rezonans-u-vijni-v-ukrajini-ap-news.html>

28. Як Туреччина та США сваряться через винищувачі. І до чого тут Росія? BBC News. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44998829>
29. Ankara refutes UN report claiming Turkey route for arms to al-Qaeda. Hürriyet Daily News. Istanbul, 2014. 30.12. URL: <http://www.hurriyetdailynews.com/ankara-refutes-un-report-claiming-turkey-route-for-arms-to-al-qaeda.aspx?PageID=238&NID=76266&NewsCatID=359>
30. Filkins D. Threats and responses: Ankara; Turkish deputies refuse to accept American troops. New York Times. N.Y., 2003. 02.03. URL: <http://www.nytimes.com/2003/03/02/world/threats-and-responsesankara-turkish-deputies-refuse-to-accept-american-troops.html>
31. Turan O. El Kaide'ye karşı en çok operasyon Türkiye'den. Yeni Şafak. Istanbul, 2010. 09.10. URL: <http://www.yenisafak.com/gundem/el-kaideye-karsi-en-cok-operasyon-turkiyeden-282302>
32. Turkey upsets US military plans. BBC. L., 2003. 01.03. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2810133.stm>
33. Turkey: immune to unrest in the Middle East? URL: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/articles/2011/03/14/reportage-01
34. Turkey's president raises tensions with criticism of Israel. URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/may/09/turkeys-president-raises-tensions-with-criticism-of-israel>

Література

Монографії, підручники, посібники

35. Волович О. О., Воротнюк М., Габер Є. В. Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності / Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одесі. – Одеса : Фенікс, 2011. 408 с.
36. Пророченко Н. О. Туреччина: історія, культура, географія: Навч. Посіб. Київ : Світ знань, 2005. 230 с.

37. Шергін С. О. Політологія міжнародних відносин: навч. посіб. Київ: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013.
38. Hüseyin Bağcı, Bayram Sinkaya. *Zeitgeist: global politics and Turkey*. Ankara: Orion Kitabevi. 2008. 620 p.
39. Kissinger H. *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. Penguin Press. 2014. 532 p.
40. Morghenthau H. J. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. N.Y.: Alfred A. Knopf Publisher. 1962.

Статті

41. Аулін О. Специфіка стратегічних комунікацій Туреччини на постоттоманському просторі (1992-2020 рр.) // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія. 2020. № 1. С. 78-86.
42. Бахревский Е. Политика «нового османизма» Турции и постсоветское пространство // *Regnum*. 2011. 16 ноября. URL: <http://caucasica.org/analytics/detail.php?ID=2077>
43. Борділовська О. А., Кухта В. В. Моделі врегулювання курдської проблеми: досвід чотирьох близькосхідних країн // *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 86. С. 401.
44. Бугар А. Гнучка дипломатія Туреччини: від геополітичного балансування до зміцнення регіональних лідерських позицій // *Зовнішні справи*. 2012. № 4. С. 48-51.
45. Варбанець П. А. Політика Анкари щодо затвердження Туреччини системоутворюючим ядром тюркського світу: надбання і прорахунки // *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 88. С. 374-379
46. Від НАТО до Росії: метаморфози зовнішньої політики Туреччини // *Adastra*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/vid-nato-do-rosiyi-metamorfozi-zovnishnoyi-politiki-turechchini>

47. Волович О. О. Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності // Збірник статей та аналітичних матеріалів. Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одесі. Одеса : Фенікс, 2011. 408 с.
48. Волохов В. Туреччина: Османська імперія встає з руїн? // Борисфен Інтел. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/politics/turechchina-osmanska-imperiya-vstaye-z-ruin/>
49. Вонсович О. С. Спроба воєнного перевороту в Туреччині: роль Російської Федерації та Сполучених Штатів Америки // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 112. С. 336-340.
50. Габер Є. Американо-турецький альянс на сучасному етапі: стратегічні партнери чи стратегічні суперники? // Дослідження світової політики. Збірник наукових праць Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Вип. 43. 2008. С. 122-131.
51. Габер Є. Ердоган йде на третій термін: як вибори впливатимуть на зовнішню політику Туреччини // Європейська правда. 2023. 2 січня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/01/2/7153440/>
52. Габер Є. Ердоган під тиском проблем: чому турецька влада стрімко втрачає популярність // Європейська правда. 2021. 9 грудня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/12/9/7131360/>
53. Габер Є. Парламентські вибори в Туреччині: народна демократія або демократія народів? // Дзеркало тижня. URL: http://gazeta.dt.ua/international/parlamentskivibori-v-turechchini-narodna-demokratiya-chi-demokratiya-narodiv-_.html
54. Габер Є. Парламентські вибори в Туреччині: народна демократія або демократія народів? // Дзеркало тижня. 2015, 12 червня. URL: http://gazeta.dt.ua/international/parlamentskivibori-v-turechchini-narodna-demokratiya-chi-demokratiya-narodiv-_.html
55. Демчишак Р. Основні напрями та пріоритети зовнішньої політики Туреччини в період президенства Реджепа Ердогана // Вісник

Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2020. Вип. 30. С. 130-136.

56. Джилавян А. С. Влияние Партии справедливости и развития на формирование новой внешнеполитической идеологии Турции // Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 85. С. 360-363.

57. Ірхін О. Витоки стратегічного союзу США і Турецької республіки: договір 1948 р. // Дослідження світової політики. Збірник наукових праць Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Вип. 26. 2004. С. 164-172.

58. Кияниця Л. Л. Зовнішня політика Туреччини в контексті «Арабської весни»: від ізольованої держави до претендента на регіональну гегемонію // Наукові записки. 2014. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3489/Kyianytsia_Zovnishnia_polityka_Turechchyny.pdf?sequence=1&isAllowed=y

59. Корсунський С. Великий турецький Близький Схід // Дзеркало тижня. 2017. URL: https://zn.ua/ukr/international/velikiy-tureckiy-blizkiy-shid-257029_.html

60. Кулешова К. І. Стратегічний контекст турецької моделі у зовнішній та безпековій політиці США щодо південної дуги нестабільності // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2015. № 6. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2542/2257

61. Мощенко О. М. Пріоритетні напрямки зовнішньої політики Туреччини у Близькосхідному регіоні // Стратегічні пріоритети. 2013. № 4. С. 183-191.

62. Ніколаєва Д. О. Турецько-іранські двосторонні відносини як приклад конкуреніно-кооперативної взаємодії // Політикус. 2020. № 1. С. 69-73.

63. Паламар А. С. Вплив «Братів-мусульман» на зовнішню політику Туреччини у XXI столітті // Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал. Одеса, 2020. Вип. 27. С. 151-158.

64. Ратніков М. І. Безпековий вимір стратегічного партнерства США – Туреччина // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. 2012. Вип. 4. С. 175-187. URL: www.kyumu.edu.ua/vmv/v/p04/11_ratni.pdf
65. Рукомеда Р. М. Реалізація основних положень концепції Ахмета Давутоглу у зовнішній політиці Туреччини // Стратегічні пріоритети. 2014. Вип. № 1 (30). С. 187-192.
66. Стародуб Т. С. Сучасна політика Туреччини на Близькому Сході в контексті її залучення до революційних подій // Відкриті очі. 2011. URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2011/11/2011.html>
67. Стародуб Т. С., Сапицька І. І. Нові підходи до формування системи регіональної безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні // Стратегічна панорама. 2009. Вип. № 2. С. 86-95.
68. Худолій А. О. Зовнішня політика Туреччини на Близькому Сході // Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Політичні науки». 2017. № 2. С. 34-41.
69. Худолій А. О. Америко-турецькі відносини на початку XXI століття // Американська історія та політика. 2017. № 3. С. 103-113
70. Adana'daki metal parc alar roket başlığı değil, havan mermisi kovanına benziyor. Zaman. Istanbul, 2013. № 8 (11). P. 74-85.
71. Arsu S. Turkey threatens to block social media over released documents. New York Times. N.Y., 2015. 16.01. URL: <https://mobile.nytimes.com/2015/01/17/world/europe/turkey-threatens-to-block-social-media-over-released-documents.html>
72. Ateşoğlu Güney N., Korkmaz V. The Energy Interdependence Model between Russia and Europe: An Evaluation of Expectations for Change. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Autumn 2014. Vol. XIX, № 3. P. 35–59.
73. Barrinha A. The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory // Mediterranean Politics. 2013. P. 1–18.

74. Baş Ş. Pragmatism and Rivalry: The Nature of Turkey-Iran Relations. *Turkish Policy Quarterly*, 2013. № 3. P. 113–124
75. Bryza M. Invigorating the U.S.-Turkey Strategic Partnership. June, 2008. URL: <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/106232.htm> Davuto
76. Bush says Turkey should join European Union. *Today's Zaman*. Istanbul, 2008. № 11 (6). P. 53-67.
77. Cornell S. E. What Drives Turkish Foreign Policy? // *Middle East Quarterly*. 2012. Iss. 19. No 1. 24 p.
78. Coşar N., Demirci, S. The Mosul Question and the Turkish Republic: Before and After the Frontier Treaty, 1926 // *Middle Eastern Studies*. 2016. Vol. 42. No 1. 132 p
79. Dogangil S. G. Analysing Turkish Foreign Policy under the AKP governments between 2002 and 2013: Is Turkey moving away from the European Union? // *London School of Economics and Political Science (LSE)*. 2013. URL: http://www.jeanmonnet.org.tr/Portals/0/scholars_database_thesis/sevim_gozdem_dogangil_tez.pdf
80. Duran B., Yılmaz N. Islam, Models and the Middle East: The New Balance of Power following the Arab Spring. Ankara, SAM. *PERCEPTIONS Journal of International Affairs*. Winter, 2013. Vol. XVIII, No. 4. P. 139-170.
81. Duran B., Yılmaz N. Islam, Models and the Middle East: The New Balance of Power following the Arab Spring. Ankara, SAM. *PERCEPTIONS Journal of International Affairs*. Winter, 2013. Vol. XVIII, № 4. P. 139–170. URL: http://sam.gov.tr/wpcontent/uploads/2014/03/Duran_Yilmaz.pdf
82. Falk R. Reconsidering Turkey // *Zaman*. 2004. October 6. 322 p.
83. Hursoy S. Changing Dimensions of Turkey's Foreign Policy // *International Studies*. 2015. No. 48 (2). P. 139–164.
84. Jervis R. Understanding the Bush doctrine // *Political science quarterly*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2003. Vol. 118, Issue 3. P. 365–388.
85. Kinacioğlu M., Gürzel A. G. Turkey's contribution to NATO's role in post-cold war security governance: The use of force and security identity

formation // Global governance. Boulder, CO: Lynne Rienner publishers, 2013. N 19. P. 589–610.

86. Kirişci K. Turkey's Engagement with Its Neighborhood: A «Synthetic» and Multidimensional Look at Turkey's Foreign Policy Transformation // Turkish Studies. 2012. No. 13 (3). P. 319–341.

87. Köse T. Transformative Conflict Resolution in an Unstable Neighbourhood: Turkey's Conflict Resolution Efforts in the Middle East. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2013. Vol. XVIII. № 4. P. 171–194.

88. Köşer Akçapar Ş. International Migration and Diplomacy: Challenges and Opportunities in the 21st Century. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2017. Vol. XXII, № 4. P. 1–34.

89. Lieber K. A., Lieber R. J. The Bush national security strategy. US foreign policy agenda. US Information Agency. Wash., D.C., 2002. Vol. 7, Issue 4. P. 23–25.

90. Lindenstrauss G. Turkey and Iran: Two Regional Powers and the Relations Pendulum. Memorandum. 2019. № 173. P. 53–62

91. McNamara S., Cohen A., Phillips J. Countering Turkey's Strategic Drift // The Heritage Foundation. 2010. URL: <http://www.heritage.org/research/reports/2010/07/counteringturkey-s-strategic-drift>

92. Montgomery H. The Kurds in Syria: an existence denied. Book reviews International Affairs. 2006. Vol. 82. Num. 64 (July). P. 19

93. Nikbay O., Hancerli S. Understanding and Responding to the Terrorism Phenomenon A Multi-Dimensional Perspective // JOURNAL ARTICLE. June 2007. P. 128-129.

94. Oğuzlu T. The «Arab Spring» and the Rise of the 2.0 Version of Turkey's «zero problems with neighbors» Policy // SAM Papers. Center for

Strategic Research, Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs. February 2012. No. 1. P. 1–22.

95. Sciolino E. European Union turns down Turkey's bid for membership // New York Times. N.Y., 2002. 13.12. URL: <http://www.nytimes.com/2002/12/13/world/european-union-turns-down-turkey-s-bid-for-membership.html>

96. Tastekin F. Turkish military says MIT shipped weapons to al-Qaeda. Al-Monitor. Wash., D.C. 2015. 15.01. URL: <http://www.almonitor.com/pulse/originals/2015/01/turkey-syria-intelligence-service-shipping-weapons.html>

97. Turkish police work with CIA, FBI to fight terrorism // Today's Zaman. Istanbul, 2006. № 10 (9). P. 153-162.

98. Unver H. A. Turkish-Iranian Energy Cooperation and Conflict: The Regional Politics. Middle East Policy. 2016. № 2. P. 132–145.

99. Uslu E. Ulusalcılık: The neo-nationalist resurgence in Turkey // Turkish Studies. Abingdon-on-Thames: Taylor & Francis, 2008. Vol. 9, Issue 1. P. 73–97.

100. Wheeler N. J. The Bush doctrine: The dangers of American exceptionalism in a revolutionary age // Asian Perspective. Boulder, CO: Lynne Rienner publishers, 2003. Vol. 27, Issue 4. P. 183–216.

101. Yeşiltaş M. Turkey's Quest for a «New International Order»: The Discourse of Civilization and the Politics of Restoration. Ankara, SAM. PERCEPTIONS Journal of International Affairs. Winter, 2014. Vol. XIX. № 4. P. 43–76.

Дисертації, автореферати

102. Аль-Азаві Хайдер Аділ Кадім. Еволюція регіональної політики Турецької Республіки: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. 2017. 252 с.

103. Габер Є. В. Регіональний вимір турецько-американських відносин в постбіполярний період : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2014. 230 с.

104. Джілавян А. С. Роль геостратегії неоосманізму в утвердженні регіонального домінування Туреччини в Афразії : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2015. 19 с.

105. Мощенко О. М. Близькосхідний вектор зовнішньої політики Турецької Республіки в постбіполярний період : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04; Чорномор. нац. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2017. 16 с.

106. Ors H. What are the lessons that can be learned from Turkey's transnational operational police cooperation experiences: Ph. D. Dissertation. Rutgers univ. New Brunswick, NJ. 2011. 236 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Мапа військової присутності США і НАТО в Туреччині

(з 2011 по 2023 р.)

Turkey (Türkiye): Major Issues, May 2023 Election Results, and U.S. Relations

Figure 4. Map of U.S. and NATO Military Presence in Turkey

Sources: Created by CRS using data gathered from the Department of Defense, NATO, and various media outlets since 2011.

Note: All locations are approximate.

Активация Windows
 Не удалось активировать Windows.
 Перейдите в раздел "Параметры".